

<http://ui.ac.ir/en>

Journal of Applied Sociology

E-ISSN: 2322-343X

Document Type: Research Paper

Vol. 31, Issue 3, No.78, Autumn 2020, pp. 19-22

Received: 12.06.2019 Accepted: 09.02.2020

Gender Stereotypes in Iran based on the Socio-Demographic Approach

Yaghoob Foroutan*

*Associate Professor of Demography, Department of Social Sciences, University of Mazandaran, Iran
y.foroutan@umz.ac.ir*

Introduction

The population of women and gender equity play a crucial role in the society's growth and development process. This is a long-standing fact throughout human history that has been experienced in many societies across the world. It is also vitally important to mention that while gender bias and gender stereotypes exist more or less in all societies throughout the world, the existence and the extent of gender unfairness and stereotypes are still critical benchmarks for socio-economic development across the world: on the one hand, the existence and dominance of gender unfairness and stereotypes are overwhelmingly more visible in the developing countries so that women's lives are substantially affected by gender unfairness and stereotypes; on the other hand, the opposite applies to the developed countries where gender fairness and a significantly lower level of gender stereotypes are the predominant patterns of gender dynamics of the societies in the developed world.

Material & Methods

Methodologically, the context of this analysis is Iran which has witnessed one of the most spectacular demographic swings throughout the world in human history (McDonald, 2005) and has experienced fundamental socio-cultural changes and challenges which are also significantly associated with gender dynamics and women's status in Iran. More specifically, the empirical research findings of this analysis are based on a recently-conducted and nationally-representative survey to explain the dimensions and differentials of gender stereotypes in Iran. The survey includes a sample of 3667 males and females aged 15 years old and over. It covers both urban and rural areas in varying parts of the country including Ahvaz, Babolsar, Bojnord, Esfaryen, Gonbade-kavos, Hamadan, Khoram-abad, and Mahmoud-abad. The present analysis employs the combined model developed by Macionis (2001) and Taylor (2003) in order to measure gender stereotypes. Using these methodological bases, the present study examines the major patterns and determinants associated with attitudes towards gender stereotypes in Iran from a socio-demographic perspective.

Discussion of Results & Conclusion

Generally speaking, the results of this analysis show that about one-third of the respondents have positive attitudes towards gender stereotypes. However, this general pattern is substantially affected by three major

groups of determinants: demographic variables, religiosity, and gender attitudes. This suggests that gender stereotypes tend to be significantly more visible and dominant amongst the older people than the younger individuals, males than females, married people than unmarried individuals, rural residents than urban residents, illiterates and low-educated people than individuals with higher tertiary education.

Additionally, the results of this analysis have revealed that people's attitude towards gender stereotypes is significantly associated with their religiosity. This means that the higher the level of religiosity is, the stronger the attitude towards gender stereotypes will be. However, when the level of religiosity decreases, the attitude towards gender stereotypes also witnesses a decreasing trend. For instance, half of those with the highest level of religiosity hold a positive attitude towards gender stereotypes, whereas this proportion falls substantially down to one-third amongst those with the lowest level of religiosity. Another example relates to the fact that positive attitudes towards gender stereotypes are significantly stronger among the believers of full hijab, as compared with those who believe in modest types of dress codes for women.

Furthermore, the results of this study indicate the key fact that attitudes towards gender roles have substantially key effects on gender stereotypes: the more conservative the former, the stronger the latter. For example, according to the research findings of this

* Corresponding author: +989111195671

analysis, the stronger attitudes towards gender stereotypes exist overwhelmingly amongst those who believe in the male-breadwinner traditional model and disagree with women's employment outside the home. In sum, the main patterns observed in this analysis and discussed in this paper can be explained by theories of modernization and changing values, suggesting that modern and liberal approaches tend to play a fundamental role in individuals' attitudes towards gender stereotypes in Iran.

Keywords: Gender Stereotypes, Socio-Demographic Approach, Religiosity, Gender Roles, Iran.

References

- Alberj, H. & Jensen, B. (2007) *Women's Roles and Gender issues in Primary School Textbooks: Korea and Mexico*. Santiago: University of California.
- Bem, S. L. (1984) "Gender Schema Theory: A Cognitive Account of Sex Typing." *Psychological Review*, 88: 354-364.
- Carter, R. (2000) "Parental Involvement with Adolescents' Education: Do Daughters or Sons Get more Help?" *Adolescence*, 35 (137): 29-44.
- Cotter, D. A. Hermsen, J. M. & Vanneman, H. R. (2001) "Women's Work and Working Women: The Demand for Female Labor." *Gender and Society*, 15 (3): 429-445
- Davis, K. (1984) "Wives and Work: The Sex Role Revolution and Its Consequences." *Population and Development Review*, 10 (3): 397-417.
- Eagly, A. H. & Wood, W. (1999) "The Origins of Sex Differences in Human Behavior: Evolved Dispositions Verses Social Roles." *American Psychologist*, 54: 408-423.
- Evans, L. & Davis, K. (2000) "No Sissy Boy Here: A Content Analysis of the Representation of Masculinity in Elementary School Reading Textbooks." *Sex Roles*, 42 (3-4): 255-270.
- Foroutan, Y. (2019a) "Cultural Analysis of Half-Century Demographic Swings of Iran: The Place of Popular Culture." *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 6(1): 77-89.
- Foroutan, Y. (2019b) "Formation of Gender Identity in the Islamic Republic of Iran: Does Educational Institution Matter?" *Journal of Beliefs & Values: Studies in Religion & Education*, 39 (2): 1-18.
- Foroutan, Y. (2015) "Male Hegemony of Socialization in Iran." *Socio-Cultural Development Studies*, 3(4): 133-155 (In Persian).
- Foroutan, Y. (2012) "Gender Representation in School-Textbooks in Iran: The Place of Languages." *Current Sociology*, 60 (6): 771-787.
- Foroutan, Y. (2011) "Representation of Women's Employment in the Textbooks of Iranian Schools", *Women in Development and Politics*, 9(2):39-80 (In Persian).
- Foroutan, Y. (2008a) "Sociology of Religion and Gender: Theoretical and Empirical studies with Emphasis on Women's Employment." *Social Problems of Iran*, 16 (63): 107-138 (In Persian).
- Foroutan, Y. (2000) "Demographic Considerations in Iran's Public Culture." *Population Quarterly*, 8 (31-32): 46-69 (In Persian).
- Fox, M. (1993) "Men Who Weep, Boys Who Dance: The Gender Agenda between the Lines in Children's Literature." *Language Arts*, 70: 84-88.
- Giddiness, A. (1994) *Sociology*, translated by Sabouri, M. Tehran: Ney Publisher (In Persian).
- Goldstone, J. A. Kaufmann, E. P. & Duffy Toft, M. (2012) *Political Demography: How Population Changes are Reshaping International Security and National Policies*. New York: Oxford University Press.
- Good, W. J. (1963) *World Revolution and Family Patterns*. New York: Free Press.
- Hakim, C. (1996) *Key Issues in Women's Work: Female Heterogeneity and the Polarisation of Women's Employment*. Atlantic Highlands, NJ: Athlone, London.
- Hoseini, H. & Dashti, M. (2012) "Representation of Gender Stereotypes in Media: A Study of Al-Ahmad Literature", *World Journal of Media*, 7 (27): 1-64 (In Persian).
- Hun, D. & Wantobergen, R. (2014) "Invisible Religion in a Non-Believing Country: The Case of the Czech Republic." *Social Compass*, 56 (4): 581-597.
- Inglehart, R. (1977) *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Jacob, K. & Kalter, F. (2013) "Intergenerational Change in Religious Salience among Immigrant Families in Four European Countries." *International Migration*, 51 (3): 38-56.
- Janalizadeh, H. Moghimi, A. & Amini, M. (2008) "Sociological Explanation on Women's Professional Status: The Case of Female Academic Staff of Esfahan University." *Women's Research*, 2 (6): 47-77 (In Persian).
- Lee, J. F. K. & Collins P. (2009) "Australian English-Language Textbooks: The Gender Issues." *Gender and Culture*, 21 (4): 353-370.
- Lindsey, L. L. (2015). *Gender Roles: A Sociological Perspective*. Boston, MA: Prentic Hall.

- Macionis, J. J. (2001) *Sociology, Upper Saddle River*. NJ: Prentice Hall.
- McDonald, P. (2002) "Gender Equity, Social Institutions and the Future of Fertility." *Journal of Population Research*, 17 (1): 1-16
- Maghsodi, S. (2004) "A Study on Women's Role in Children's Story-Books." *Women's Research*, 2 (3): 41-56 (In Persian).
- Mead, G. H. (1934) *Mind, Self and Society*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Moeini, H. (2009) "Representation of Gender Stereotypes in Media: The Case of Accidents Page in Hamshahri Newspaper." *Cultural Research Quarterly*, 2 (7): 167-197 (In Persian).
- Narahara, M. (1998) *Gender Stereotypes in Children's Picture Books, East Lansing*. MI: National Center for Research on Teacher Learning.
- Pomerleau, A. Bolduc, D. Malcuit, G. & Cossette, L. (1990) "Pink or Blue: Environmental Gender Stereotypes in the First two Years of Life." *Sex Roles*, 22: 359-367.
- Reyahi, M. (2007) Social Determinants of Accepting Gender Stereotypes: A Case Study on Youth in Mazandaran Province", *Women Research*, 5 (1): 109-136 (In Persian).
- Richardson, L. (1977) *The Dynamics of Sex and Gender*. Boston: Houghton Mifflin.
- Riley, P. & McCarthy, B. (2003) "Feminist Demography." in: *Demography in the Age of the Postmodern*. Cambridge: Cambridge University Press, 99-119.
- Sadeghi Fasaei, S. & Karimi, S. (2005) "Gender Stereotypes in Iranian TV Series (2004)." *Women's Research*, 3 (3): 59-89 (In Persian).
- Sugar, J. A. Anstee, J. L. K. Desrochers, S. & Jambor, E. E. (2002) "Gender Biases in Gerontological Education." *Gerontology & Geriatrics Education*, 22 (4): 43-55.
- Sunderland, J. Rahim, F. A. Cowley, M. Leontzakou, C. & Shattuck, J (2001) "From bias 'in the Text' to 'Teacher Talk around the Text': An Exploration of Teacher Discourse and Gendered Foreign Language Textbook Text." *Linguistics and Education*, 11: 251-286.
- Sauvy, A. (1978) *Malthus and De-Marx*, translated by Sedghiani, E. Tehran: Amirkabir Publisher (In Persian).
- Taylor, F. (2003) "Content Analysis and Gender Stereotypes in Children's Books." *Teaching Sociology*, 31: 300-311.
- United Nations, New York, 23 April 2015: <http://www.un.org/sg/statements/index.asp?nid=8568>.
- Vahedi, V. & Seyedrezaea, Z. (2006) "Critical Discourse Analysis on Stories of Jalal Al-ahmad and Simin Daneshvar", *Studies on Literature Critiques and Typologies*, 25: 203-223 (In Persian).
- Valentova, M. (2012) Gender Role Attitudes in Luxembourg Between 1999 and 2008, Working Paper No 2012-02, Luxembourg: CEPS/INSTEAD Working Papers.
- Whiteley, P. (1996) "The Gender Fairness of Integrated Science Textbooks Used in Jamaican High Schools." *International Journal of Science Education*, 18 (8): 969-976.
- Whorf, B. L. (1956) "The Relation of Habitual thought and Behavior to Language." in: *Language, Thought and Reality*. Edited by J. B. Carroll. Cambridge, MA: The Technology Press of MIT/New York. 134-159.
- World Economic Forum. (2018) The Global Gender Gap Report 2018. Geneva, Switzerland: The World Economic Forum (WEF).
- Zare Shah-abadi, A. & Solimani, Z. (2009) "An Explanation on Duality of Gender Stereotypes among Yazd University's Students." *Social Welfare*, 11 (41): 369-398 (In Persian).

نشریه جامعه‌شناسی کاربردی

سال سی و یکم، شماره پیاپی (۷۹)، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۹

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۳/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۱/۲۰

صص ۹۷-۱۲۰

کلیشه‌های جنسیتی در ایران بر پایه رویکرد اجتماعی و جمعیت‌شناختی

یعقوب فروتن، دانشیار جمعیت‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه مازندران، ایران*

y.foroutan@umz.ac.ir

چکیده

با توجه به نقش تعیین‌کننده جمعیت زنان در فرایند رشد و توسعه جامعه، در پژوهش حاضر برخی از مهم‌ترین الگوها و تعیین‌کننده‌های مرتبط با کلیشه‌های جنسیتی در ایران بر پایه رویکرد فرهنگی - اجتماعی و جمعیت‌شناختی مطالعه می‌شود. برای بررسی کلیشه‌های جنسیتی از الگوی ترکیبی ماکینوس (2001) و تایلور (2003)، مبتنی بر گویه‌های هفت‌گانه کلیشه‌های جنسیتی، استفاده شده است. به‌طور کلی، تجزیه و تحلیل‌های پژوهش حاضر نشان داده‌اند حدود یک‌سوم افراد مطالعه‌شده به کلیشه‌های جنسیتی نگرش مثبت دارند؛ با وجود این، این الگوی کلی به‌طور چشمگیری از سه دسته اصلی متغیرهای تعیین‌کننده شامل متغیرهای پایه جمعیت‌شناختی، مؤلفه‌های دینداری و متغیرهای مرتبط با نقش‌های جنسیتی تأثیر می‌گیرد. در مجموع، نتایج این پژوهش در چارچوب نظریه‌های نوگرایی و تغییرات بنیادین در نظام ارزش‌های جامعه تبیین می‌شود؛ بدین معنا که کلیشه‌های جنسیتی به‌شدت از رویکردهای نوگرایانه و مدرن تأثیر می‌گیرند. **واژه‌های کلیدی:** کلیشه‌های جنسیتی، رویکرد اجتماعی - جمعیت‌شناختی، دینداری، نقش‌های جنسیتی، ایران

* نویسنده مسؤول: ۰۹۱۱۱۹۵۶۷۱

مقدمه و بیان مسئله

تجربیات تاریخی در جوامع گوناگون نشان می‌دهند زنان نقش حیاتی و تعیین‌کننده‌ای در فرایند رشد و توسعه جامعه ایفا می‌کنند. علاوه بر این، واقعیت‌های جوامع معاصر نشان‌دهنده آن‌اند که از بنیادی‌ترین مشخصات و ملزومات توسعه و توسعه‌یافتگی این است که نابرابری‌های اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی مبتنی بر جنس مرد و زن (موسوم به «سوگیری جنسیتی») به‌طور چشمگیری کاهش یافته است که یکی از مهم‌ترین جلوه‌های عینی آن در قالب کلیشه‌های جنسیتی مشاهده می‌شود؛ به عبارت دقیق‌تر، از مهم‌ترین مشخصه‌های فرهنگی - اجتماعی کشورهای کمتر توسعه‌یافته جهان این است که پدیده «سوگیری جنسیتی» همچنان در این جوامع غالب است؛ در حالی که کشورهای توسعه‌یافته جهان به شدت از این پدیده فاصله گرفته‌اند و در عوض به سمت «بی‌طرفی جنسیتی» (Whiteley, 1996) و «تساوی جنسیتی» (McDonald, 2002) سوق یافته‌اند. برای مثال، می‌توان به جدیدترین «گزارش جهانی شکاف جنسیتی» (2018) استناد کرد که در مقیاسی بین‌المللی، جایگاه و رتبه کشورهای جهان را بر پایه چهار دسته شاخص‌های «آموزش و تحصیلات، اقتصاد و اشتغال، سیاست و قدرت، بهداشت و سلامت» نشان می‌دهد. مطابق جدیدترین گزارش جهانی شکاف جنسیتی (2018) بهترین وضعیت زنان بر پایه این شاخص‌های چهارگانه به کشورهای اسکانداوی در شمال اروپا یعنی ایسلند (رتبه ۱)، نروژ (رتبه ۲)، سوئد (رتبه ۳) و فنلاند (رتبه ۴) مربوط است. در انتهای این رتبه‌بندی، کشورهای سوریه (رتبه ۱۴۶)، عراق (رتبه ۱۴۷)، پاکستان (رتبه ۱۴۸) و یمن (رتبه ۱۴۹) قرار دارند. کشور ما نیز در رتبه ۱۴۲ قرار گرفته است. خاستگاه و ریشه اصلی این تفاوت‌های چشمگیر را باید تا حدودی در کلیشه‌های جنسیتی و بازتولید آن از طریق سازوکارهای متعدد جامعه‌پذیری در سطح جامعه جستجو کرد. برای مثال، در جوامعی این قبیل کلیشه‌های جنسیتی رواج و غلبه دارند که زنان موجوداتی حساس، ظریف و مناسب برای خانه‌داری، پرستاری و معلمی کودکان‌اند که توانمندی‌های مدیریتی ندارند و نمی‌توان انتظار داشت

شاخص‌های ذکرشده در چنین جوامعی در سطح مطلوب باشند.

بر همین اساس، پژوهش حاضر تلاش می‌کند بر پایه رویکردی فرهنگی - اجتماعی، کلیشه‌های جنسیتی را بررسی کند و هدف اساسی آن نیز به این پرسش کلیدی معطوف است که مهم‌ترین الگوها و تعیین‌کننده‌های مرتبط با کلیشه‌های جنسیتی کدام‌اند. اهمیت و ضرورت پژوهش در این حوزه مطالعاتی از چند زاویه تبیین‌شدنی است: ۱- ضرورت و اهمیت مطالعه کلیشه‌های جنسیتی به‌وضوح حتی در جدیدترین مستندات سازمان ملل متحد نیز استنباط می‌شود؛ به‌طوری که دبیر کل سازمان ملل متحد در ۲۳ آوریل ۲۰۱۵ میلادی در همایشی بین‌المللی، جوانان به‌ویژه دختران و زنان جوانی را که برای تأمین صلح و مقابله با خشونت تلاش می‌کنند، تشویق و ستایش کرد (United Nation, 2015). بدون تردید، این خطابه جدی و به‌ظاهر جانبدارانه به معنای ترویج و تثبیت الگوی خاصی از سوگیری مبتنی بر کلیشه‌های جنسیتی نیست؛ بلکه به‌وضوح این واقعیت را بیان می‌کند که حجم عظیم و پر قدمت برنامه‌ها و اقدامات سازمان ملل متحد برای از بین بردن سوگیری‌های جنسیتی مانند «کنوانسیون لغو هرگونه تبعیض علیه زنان در سال ۱۹۷۹ میلادی»^۱ یعنی پس از نزدیک به ۴ دهه هنوز به کسب نتایج مطلوب موفق نشده است؛ به‌طوری که دبیرکل این بزرگ‌ترین سازمان بین‌المللی از این فرصت نیز برای ترمیم این ناکامی در راستای مقابله با سوگیری‌های ناشی از کلیشه‌های جنسیتی بهره گرفته است.

نکته به‌مراتب مهم‌تر اینکه در دوران معاصر پرسش‌های کلیدی پژوهش حاضر و در اساس، انجام پژوهش‌های علمی در این حوزه مطالعاتی، اهمیت و ضرورت مضاعف دارد؛ زیرا طیف وسیع و عمیق تحولات جوامع معاصر سبب شده است دانشمندان (Davis, 1984; Cotter et al., 2001) از انقلاب اجتماعی به‌مراتب مهم‌تری یعنی «انقلاب در نقش‌های جنسیتی» یاد می‌کنند. با توجه به پیشرفت و گسترش

^۱ United Nations General Assembly: Convention for the Elimination of all Forms of Discrimination against Women.

می‌دهند و انتظارات آنان از موفقیت تحصیلی دخترانشان بیشتر از پسرانشان است. در پژوهش‌های جدید نیز بر این اهمیت و نقش تعیین‌کننده فرایند جامعه‌پذیری کلیشه‌های جنسیتی از دوران کودکی و نوجوانی در خانواده و مدارس تأکید شده است. آثار و پیامدهای این الگوهای جامعه‌پذیری کلیشه‌های جنسیتی از دوران کودکی و نوجوانی، بعدها در سایر عرصه‌های زندگی نیز جلوه می‌نماید. برای مثال، نتایج پژوهش آلبرج و جنسن^۳ (2007) نشان دادند کلیشه‌های جنسیتی حتی در عرصه رقابت‌های سیاسی نیز نقش تعیین‌کننده دارند؛ زیرا مطابق پژوهش آنان، بیشتر پاسخگویان مذکر معتقد بودند مردان در اساس سیاستمداران آگاه‌تر، مطمئن‌تر و قانع‌کننده‌تر از زنان سیاستمدارانند؛ در حالی که این کلیشه‌های جنسیتی میان پاسخگویان مؤنث کمتر رواج داشت. در عرصه بازار کار و مشارکت اقتصادی نیز نتایج پژوهش فروتن^۴ (2012) نشان دادند گرچه در مقایسه با گذشته، کلیشه‌های جنسیتی منفی در زمینه توانمندی‌های اقتصادی، شغلی و مدیریتی زنان در دهه‌های اخیر کاهش یافته است، کلیشه‌های جنسیتی همچنان وجود دارند.

در ایران نیز نتایج پژوهش فروتن (۱۳۷۹) نشان دادند کلیشه‌های جنسیتی به‌طور چشمگیری در فرهنگ عامه و ضرب‌المثل‌های ایرانی بازنمایی شده است؛ بدین معنا که از یک سو، زنان بیشتر در قالب ویژگی‌هایی همچون گله‌گری، رازدار نبودن، ناصالح بودن در مشورت، ناقص‌العقل، وفادار و صادق نبودن ارائه و از سوی دیگر، مردان در قالب صفاتی مانند رازداری، وفای به عهد و اعتبار حرف و قول آنان بازنمایی شده‌اند. مطابق یافته‌های پژوهش مقصودی (۱۳۸۳) در کتاب‌های داستانی کودکان نیز طیف بسیار متعدد و گسترده‌ای از کلیشه‌های جنسیتی برای زنان مانند نازک‌دل و سست‌رأی، ناقص‌العقل، دلبر و زیبا، بی‌وفا و خائن، منفعل در تصمیم‌گیری، بدون ابتکار و نوآوری و خرافاتی وجود دارد. پژوهش صادقی‌فسایی و کریمی (۱۳۸۴) درباره

فناوری‌های جدید ارتباطی، این تحولات در نقش‌های جنسیتی، پدیده فراگیر جهانی است که همه کشورها از جمله جامعه ما را نیز در بر می‌گیرد؛ بنابراین، با توجه به حضور و وجود مستمر و زوال‌ناپذیر کلیشه‌های جنسیتی و پیامدهای جدی آنها در عرصه‌های گوناگون اقتصادی - اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، بهداشتی و آموزشی، اهمیت و ضرورت دارد تا با تکیه بر طیف متنوع و فزاینده پژوهش‌ها و مطالعات علمی، ابعاد و زوایای گوناگون کلیشه‌های جنسیتی مشخص و روشن شود و پژوهش حاضر نیز در راستای چنین ضرورت و اهمیتی تلاش می‌کند در حد خود سهمی در این حوزه پژوهشی ایفا کند و در حد امکان شواهد پژوهشی و تجربی مناسب برای شناخت برخی از مهم‌ترین الگوها و تعیین‌کننده‌های مرتبط با کلیشه‌های جنسیتی را بر پایه رویکرد فرهنگی - اجتماعی ارائه کند.

پیشینه پژوهش

در این بخش به طیف وسیع و فزاینده مطالعات و پژوهش‌ها در زمینه کلیشه‌های جنسیتی توجه و به مهم‌ترین نتایج یافته‌های برخی از این مطالعات اشاره می‌شود. نتایج پژوهش پامرلو و همکاران^۱ (1990) درباره فرایند شکل‌گیری کلیشه‌های جنسیتی از دوران کودکی نشان دادند پسر بچه‌ها بیشتر با وسایل ورزشی و دختر بچه‌ها بیشتر با عروسک‌ها سروکار دارند. دختر بچه‌ها بیشتر از لباس صورتی و زیورآلات و پسر بچه‌ها بیشتر از رنگ‌های آبی، قرمز و سفید استفاده می‌کنند. این تفاوت‌های جنسیتی حتی در رنگ تخت‌خواب آنان نیز وجود داشت؛ زیرا والدین به‌ویژه مادران در انتخاب رنگ و نوع اسباب‌بازی فرزندانشان نقش چشمگیری داشتند. نتایج پژوهش کارتر^۲ (2000) نشان دادند این تفاوت‌های جنسیتی در مرحله بعدی زندگی کودکان یعنی در دوران مدرسه نیز تداوم می‌یابد؛ زیرا والدین به‌طور معمول نظارت و کنترل بیشتری بر فعالیت‌های آموزشی دخترانشان نشان

³ Alberj & Jensen

⁴ Forotan

¹ Pomerleau

² Carter

به‌طور برجسته و چشمگیری از طریق سازوکارهای فرایند جامعه‌پذیری جنسیتی به‌ویژه سیستم آموزشی ایران بازنمایی شده است که سبب بازتولید هژمونی مردانه در ابعاد گوناگون فرهنگ و اقتصاد جامعه می‌شود.

نتایج پژوهش واحدی و سیدرضایی (۱۳۹۵) مبتنی بر تحلیل گفتمان انتقادی داستان‌های جلال آل‌احمد و سیمین دانشور نشان‌دهنده گفتمان معطوف به کلیشه‌های جنسیتی در عرصه ادبیات است که فضای مردسالارانه جامعه ایران را منعکس می‌کند؛ بدین ترتیب، بررسی و جمع‌بندی پیشینه پژوهش در بسیاری جوامع از جمله جامعه ما (ر.ک. فروتن ۱۳۸۷، ۱۳۹۰، 2019a، 2012) به‌وضوح نشان‌دهنده این واقعیت اساسی است که سازوکارهای اصلی فرایند جامعه‌پذیری مانند نهاد خانواده، گروه همالان، سیستم‌های آموزشی، رسانه‌های گروهی رادیو، تلویزیون، سینما، مجلات و غیره کمابیش کلیشه‌های جنسیتی را بازتولید می‌کنند که در آنها زنان بیشتر در نقش‌های سنتی و کلیشه‌ای مانند کدبانوگری، خانه‌داری، معلمی و پرستاری و با ویژگی‌هایی همچون نازک‌دل و سست‌رأی، دلبر و زیبا، منفعل در تصمیم‌گیری، بدون ابتکار و نوآوری، عاطفی و احساساتی و مردان به‌طور عمده با خصلت‌هایی همچون رقابتی، پرتکاپو، سلطه‌جو، مجادله‌گر و غیره بازنمایی شده‌اند. علاوه بر این، مطالعه و سنجش کلیشه‌های جنسیتی با استفاده از روش ترکیبی مبتنی بر الگوی ماکیونس^۱ (2001) و تیلور^۲ (2003) تاکنون در سطح گسترده در ایران انجام نشده است و در این پژوهش برای اولین بار از این روش ترکیبی برای سنجش و مطالعه کلیشه‌های جنسیتی در طیف نسبتاً گسترده‌ای از نقاط شهری و روستایی ایران استفاده می‌شود. بر همین اساس، پژوهش حاضر تلاش می‌کند با بهره‌گیری از این روش علمی، شواهد پژوهشی و تجربی فراهم کند تا در حد خود سهم و نقشی را در راستای شناخت هرچه بیشتر و بهتر کلیشه‌های جنسیتی در ایران ایفا کند.

سریال‌های تلویزیونی ایرانی نشان داد مهم‌ترین کلیشه‌های جنسیتی مرتبط با زنان شامل مواردی همچون فریبکار، ناقص‌العقل، بی‌وفا، منفعل و فرودست و درباره مردان شامل مواردی مانند صادق، عاقل، وفادار، فعال و فرادست است.

مطابق نتایج پژوهش ریاحی (۱۳۸۶) درباره عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان پذیرش کلیشه‌های جنسیتی میان جوانان کارآموز در مراکز فنی و حرفه‌ای استان مازندران، ویژگی‌های شخصیتی ابزاری یا سازمانده نظیر فعال، پرنرژی، مستقل، پرخاشگر، مدیر، قوی و توانا به مردان و ویژگی‌های شخصیتی مبنایی یا روحیه‌بخش نظیر عاطفی، حساس، جذاب، آرام، صبور، مضطرب، وابسته به دیگران و نگران به زنان نسبت داده شده‌اند.

نتایج پژوهش جانعلی‌زاده چوب‌بستی و همکاران (۱۳۸۷) نشان دادند حدود ۵۴ درصد از اعضای هیئت‌علمی زن و حدود ۸۴ درصد از اعضای هیئت‌علمی مرد، عامل تصورات قالبی و کلیشه‌های جنسیتی را در دست‌یابی کمتر زنان به موقعیت‌های سازمانی مؤثر دانستند.

مطابق یافته‌های پژوهش معینی‌فر (۱۳۸۸) مبتنی بر تحلیل محتوای الگوهای بازنمایی کلیشه‌های جنسیتی در رسانه، بارزترین کلیشه این است که مردان در نقش مهاجم و معترض به زنان و در مقابل زنان به صورت قربانی بازنمایی شده‌اند.

مطابق نتایج پژوهش زارع‌شاه‌آبادی و سلیمانی (۱۳۹۰) درباره تصورات قالبی جنسیتی از نظر دانشجویان دانشگاه یزد، کلیشه‌های پسران بیشتر ناظر بر قدرت، عقلانیت، استقلال و خشونت است و برای دختران به عطفوت، تأثیرپذیری، وابستگی و گرایش به مشاغل خدماتی بین آنها اشاره دارد.

یافته‌های پژوهش حسینی و دشتی (۱۳۹۱) در زمینه بازنمایی کلیشه‌های جنسیتی ادبیات داستانی جلال آل‌احمد، وجود کلیشه‌های جنسیتی (پرحرفی، خرافاتی، هیجانی و انفعال برای زنان و پرخاشگری، عصبانیت و سلطه‌گر بودن برای مردان) را نشان می‌دهند.

مطابق یافته‌های پژوهش فروتن (۱۳۹۴)، کلیشه‌های جنسیتی ناظر بر انفعال جنس مؤنث و اقتدار جنس مذکر

¹ Macionis

² Taylor

مبانی نظری

در این پژوهش سه نظریه اصلی زیر مدنظر است؛ زیرا هر سه نظریه این وجه مشترک بنیادین را دارند که موضوع جنسیت و جنبه‌های متعدد آن مانند کلیشه‌های جنسیتی را نه پدیده‌های مقطعی، اتفاقی و گذرا بلکه پدیده‌های بسیار حیاتی و ریشه‌داری تلقی می‌کنند که از طریق سازوکارها و نهادهای گوناگون و بر پایه فرایندی مستمر شکل گرفته‌اند و درونی و بازتولید می‌شوند. این نظریه‌های سه‌گانه عبارت‌اند از: نظریه جامعه‌پذیری جنسیتی، نظریه کنش متقابل نمادی و نظریه طرحواره جنسیتی. از دیدگاه صاحب‌نظران نظریه جامعه‌پذیری جنسیتی (Richardson, 1977; Evans & Davis, 2000; Taylor, 2003; Lindsey, 2015)، جنسیت عنصری اساسی تلقی می‌شود که از طریق آن هم ما انسان‌ها جهان اجتماعی و جایگاه خود را در آن ادراک می‌کنیم هم در شکل‌گیری احساسات و افکار و کنش‌های ما با همدیگر از زمان ولادت تا وفات نقش کلیدی ایفا می‌کند. برای مثال ما انسان‌ها از همان کودکی می‌آموزیم که جامعه انتظارات و استانداردهای متفاوتی برای دخترچه‌ها و پسرچه‌ها دارد که تایلور (2003) آنها را «کدهای جنسیتی» می‌نامد و معتقد است ایدئولوژی جنسیتی از طریق همین کدهای جنسیتی (یعنی مجموعه‌ای از علائم و نشانه‌ها) درونی می‌شود. صاحب‌نظران معاصر نظریه جامعه‌پذیری جنسیتی (Hakim, 1996; Lindsey, 2015; Riley & McCarthy, 2003) نیز معتقدند برخی کلیشه‌ها و تفکرات قالبی، مفروضات و گزاره‌های از قبل پذیرفته و مسلم تلقی می‌شوند و براساس آنها مجموعه‌ای از نگرش‌ها و نقش‌های جنسیتی از طریق سازوکارهای جامعه‌پذیری در جامعه ترویج، تقویت و نهادینه می‌شوند. برای مثال این قبیل کلیشه‌های جنسیتی که زنان توانمندی‌های مدیریتی کمتری دارند یا برای آموزش کودکان دبستانی مناسب‌ترند، از سوی سیستم‌های آموزشی و سایر سازوکارهای جامعه‌پذیری در بسیاری کشورهای جهان پیشاپیش به منزله واقعیات مفروض پذیرفته و بازتولید می‌شوند که سبب می‌شود کلیشه‌های جنسیتی از نسلی به نسلی دیگر

منتقل شوند.

مطابق «نظریه کنش متقابل نمادی»، جنسیت نقش بسیار مهم و کلیدی در شکل‌گیری شناخت و کنش متقابل انسان‌ها با همدیگر دارد. به عقیده صاحب‌نظران این نظریه مانند مید^۱ (1934) و وورف^۲ (1956)، از سنین ۴ تا ۷ سالگی آگاهی و شناخت بچه‌ها از جنسیت به منزله عنصر اصلی «خود» شروع می‌شود. مید (1934) همچنین معتقد بود بچه‌ها از طریق زبان و کنش متقابل به یک خود اجتماعی دست می‌یابند و به تدریج با ارزش‌ها و باورهای جامعه درباره جنسیت و نقش‌های جنسیتی آگاهی می‌یابند. در نظریه طرحواره جنسیتی نیز بسیاری از کلیشه‌ها و ویژگی‌های نسبت داده شده به مردان و زنان، ریشه زیست‌شناختی ندارند؛ بلکه اکتسابی‌اند. به عقیده صاحب‌نظران این نظریه (Bem, 1984; Eagly & Wood, 1999) به‌مرور زمان، الگو، حس و درکی از مردانگی و زنانگی در کودکان ایجاد می‌شود که بر مجموعه‌ای از کلیشه‌ها و تفکرات قالبی درباره نقش‌های جنسیتی مبتنی است و به تدریج اندیشه و رفتار آنان در آینده را تنظیم و هدایت می‌کند. مطالعات صاحب‌نظران این نظریه مانند فوکس^۳ (1993) و ناراهارا^۴ (1998) نشان دادند اگر منابع آموزشی و یادگیری کودکان و نوجوانان عاری از کلیشه‌های جنسیتی باشد، هم سبب نگرش مثبت آنان به دختران و زنان می‌شود هم تأثیرات مثبتی بر تصور از خود و نگرش و کنش آنان دارد؛ بنابراین، در پژوهش حاضر به همان وجه مشترک بنیادین ذکر شده در این نظریه‌های اصلی توجه می‌شود؛ به عبارت دقیق‌تر، چارچوب نظری این پژوهش مبتنی بر برآیندی از این سه نظریه عمده است که بر این اصل مشترک بنیادین تأکید می‌کنند که کلیشه‌های جنسیتی به تدریج از طریق سازوکارهای جامعه‌پذیری شکل می‌گیرند و درونی می‌شوند و بر همین اساس تلاش می‌شود برخی از مهم‌ترین الگوها و تعیین‌کننده‌های مرتبط با کلیشه‌های جنسیتی با تأکید بر

¹ Mead

² Whorf

³ Fox

⁴ Narahara

رویکردی اجتماعی - فرهنگی بررسی شوند.

روش‌شناسی پژوهش

مباحث و تجزیه و تحلیل‌های این مقاله بر یک پژوهش تجربی و بررسی پیمایشی مبتنی است که در قالب پروژه پژوهشی سه‌ساله در دانشگاه مازندران زیر نظر نویسنده این مقاله انجام و فرایند گردآوری داده‌های پژوهش نیز در سال ۱۳۹۷ تکمیل شده است. با توجه به تنوع و گستردگی جغرافیایی کشور ما و متناسب با بودجه و امکانات محدود پژوهشگران، مناطق کمابیش متعدد و گوناگون انتخاب شده‌اند که تاحدود زیادی دربردارنده گستردگی جغرافیایی و تنوع‌های فرهنگی - اجتماعی به‌ویژه از نظر ترکیب‌های قومی و مذهبی بخش‌هایی از کشور ما هستند که می‌توان براساس آنها برخی از مهم‌ترین الگوهای مرتبط با موضوع پژوهش را فراتر از یک شهرستان و در سطحی نسبتاً گسترده‌تر بررسی کرد. بر همین اساس، جمعیت نمونه این پژوهش پیمایشی را در مجموع، تعداد ۳۶۶۷ نفر مردان و زنان ۱۵ ساله و بالاتر ساکن در نقاط شهری و روستایی شهرستان‌های اسفراین، اهواز، بابلسر، بجنورد، خرم‌آباد، گنبدکاووس، محمودآباد و همدان تشکیل می‌دهند. حجم نمونه پژوهش با استفاده از روش کوکران تعیین و برای گزینش نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده شده است. اعتبار پرسش‌نامه، اعتبار صوری است و برای دست‌یابی به پایایی پذیرفتنی، با انجام پیش‌آزمون و میانگین آلفای کرونباخ حدود ۰/۷۹، همسازی گویه‌های پرسش‌نامه تأمین شد؛ پس از گردآوری داده‌های موردنیاز با استفاده از فن پرسش‌نامه، از برنامه نرم‌افزار SPSS و مجموعه‌ای از آماره‌های توصیفی و آزمون‌های تحلیل استنباطی برای تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش استفاده شده است که نتایج این تجزیه و تحلیل‌ها در بخش بعدی بررسی می‌شوند. جدول ۱ توزیع جمعیت نمونه پژوهش را به تفکیک شهرستانهای منتخب، جنس و محل سکونت نشان می‌دهد.

متغیر وابسته و متغیرهای مستقل و گویه‌های سنجش آنها

متغیر وابسته (تابع) اصلی در پژوهش حاضر، کلیشه‌های جنسیتی است که برای سنجش آن از شیوه ترکیبی مبتنی بر الگوی ماکینوس (2001) و تایلور (2003) استفاده شده است. این شیوه ترکیبی بر گویه‌های هفت‌گانه برای سنجش کلیشه‌های جنسیتی مبتنی است که عبارت‌اند از: «مردان مستقل و مسلط، زنان مطیع و وابسته‌اند»، «مردان باهوش و زیرک، زنان کم‌هوش و کم‌استعدادند»، «مردان موجوداتی عقلانی، زنان موجوداتی عاطفی‌اند»، «مردان مدعی و متوقع و ناراضی، زنان بی‌ادعا و قانع و راضی‌اند»، «مردان قوی و شجاع، زنان ضعیف و ترسو هستند»، «مردان فعال و رقابتی، زنان منفعل و مشارکتی هستند»، «مردان خشن و بی‌احساس، زنان ظریف و زیبا و بااحساس‌اند». هر یک از این گویه‌ها در چهار سطح (کاملاً موافق، موافق، مخالف، کاملاً مخالف) در پرسش‌نامه پژوهش ازسوی پاسخگویان سنجیده و اندازه‌گیری شده‌اند. در پایان، نگرش افراد نسبت به کلیشه‌های جنسیتی روی طیف (مقیاس) چهاروجهی (مشمتمل بر کلیشه‌های جنسیتی بسیار قوی، قوی، ضعیف، بسیار ضعیف) قرار داده شد که نتایج تجزیه و تحلیل‌های آن در بخش بعدی ارائه می‌شود. متغیرهای مستقل در پژوهش حاضر نیز شامل سه دسته عمده می‌شود: دسته اول، متغیرهای پایه جمعیت‌شناختی مشتمل بر سن، جنس، محل سکونت، تحصیلات. دسته دوم، متغیرهای مرتبط با نگرش‌های جنسیتی که با استفاده از دو شاخص سنجیده شده‌اند: یکی، نحوه نگرش به الگوی سنتی نقش‌های جنسیتی «مرد، نان‌آور خانوار» و دیگری، نحوه نگرش نسبت به اشتغال زنان در کارهای خارج خانه. دسته سوم، متغیرهای مرتبط با دینداری که در پژوهش حاضر به سه روش سنجیده شده است: ابتدا، برای اندازه‌گیری سطوح دینداری از روش متداول در «برنامه بین‌المللی پیمایش اجتماعی» (ISSP)^۱ و ازسوی پژوهشگران برجسته معاصر مانند ژاکوب و کالتر (2013)، هون و وانتوبرگن^۲ (2014)

¹ International Social Survey Programme (ISSP)

² Hun & Wantobergen

را نیز جمعیت زنان شامل می‌شوند. از نظر محل سکونت نیز ۶۳/۸ درصد جمعیت نمونه، ساکن نقاط شهری و بقیه آنها ساکن نقاط روستایی اند. میانه سنی جمعیت آنها ۳۱/۹ سال است که با میانه سنی جمعیت کل کشور (حدود ۳۰ سال) تقریباً برابر و یکسان است. از نظر وضعیت تأهل نیز نزدیک به دوسوم جمعیت نمونه را افراد متأهل و قریب به یک‌سوم را افراد مجرد تشکیل می‌دهند و نسبت افراد بی‌همسر در اثر طلاق و در اثر فوت همسر نیز بسیار ناچیز (به ترتیب، ۱/۶ درصد و ۲/۳ درصد) است. توزیع جمعیت نمونه بر حسب سطح تحصیلات نشان می‌دهد کمتر از ۱۰ درصد بیسوادند، ۲۰ درصد تحصیلات ابتدایی و راهنمایی، ۴۰ درصد تحصیلات دیپلم و کاردانی و حدود ۳۰ درصد تحصیلات کارشناسی و بالاتر دارند.

استفاده شد که پاسخگویان ارزیابی شخصی‌شان درباره سطح دینداری خویش را در طیف پنج‌گانه (خیلی زیاد، زیاد، کم، خیلی کم، اصلاً) در پرسش‌نامه پژوهش اظهار کرده‌اند؛ سپس نگرش پاسخگویان نسبت به نوع حجاب و پوشش زنان در اماکن عمومی (شامل چادر، مقنعه، روسری، موافق نبودن با این انواع پوشش) و تصمیم‌گیری زنان درباره نوع حجاب و پوشش خودشان نیز در طیف چهارگانه (کاملاً موافق، موافق، مخالف، کاملاً مخالف) سنجیده شده است.

ویژگی‌های جمعیتی نمونه پژوهش

همچنان که پیشتر نیز ذکر شد، جمعیت نمونه پژوهش را تعداد ۳۶۶۷ نفر مردان و زنان ۱۵ ساله و بالاتر ساکن در نقاط شهری و روستایی شهرستان‌های اسفراین، اهواز، بابلسر، بجنورد، خرم‌آباد، گنبدکاووس، محمودآباد و همدان تشکیل می‌دهند که ۵۱/۱ درصد آنها را جمعیت مردان و ۴۸/۹ درصد

جدول ۱- توزیع جمعیت نمونه پژوهش به تفکیک شهرستان‌های منتخب و جنس

شهرستان و محل سکونت	مرد	زن	مرد و زن
شهرستان اسفراین	۲۰۶	۱۹۴	۴۰۰
شهرستان اهواز	۲۴۴	۲۱۷	۴۶۱
شهرستان بابلسر	۲۸۶	۲۷۰	۵۵۶
شهرستان بجنورد	۲۳۵	۲۳۵	۴۷۰
شهرستان خرم‌آباد	۲۴۰	۲۴۰	۴۸۰
شهرستان گنبدکاووس	۱۸۹	۲۱۱	۴۰۰
شهرستان محمودآباد	۲۰۲	۱۹۸	۴۰۰
شهرستان همدان	۲۶۸	۲۳۲	۵۰۰
کل جمعیت نمونه پژوهش	۱۸۷۰	۱۷۹۷	۳۶۶۷

نتایج و یافته‌های پژوهش

الگوهای کلی مربوط به کلیشه‌های جنسیتی

نتایج تجزیه و تحلیل‌های مقدماتی درباره نگرش به گویه‌های هفت‌گانه کلیشه‌های جنسیتی مطابق الگوی ترکیبی ماکینوس (۲۰۰۱) و تیلور (۲۰۰۳) در جدول ۲ ارائه شده اند. مطابق این داده‌ها الگوهای اصلی زیر استنباط می‌شوند: ۱- بیشترین میزان تمایل به این گویه‌های هفت‌گانه کلیشه‌های جنسیتی به گویه

«مردان موجوداتی عقلانی، زنان موجوداتی عاطفی اند» مربوط است؛ به طوری که ۷۰ درصد پاسخگویان، نگرش مثبت به این گویه دارند. برعکس، کمترین میزان تمایل، به گویه «مردان موجوداتی باهوش و زیرک، زنان موجوداتی کم‌هوش و کم‌استعدادند» مربوط است؛ به طوری که تنها یک‌پنجم افراد نگرش مثبت به این گویه دارند. ۲- تجزیه و تحلیل الگوهای ذکرشده بر حسب جنس نشان می‌دهد هم بیشتر مردان (۷۵

نمونه اشاره می‌شود. نمونه اول به گویه «مردان موجوداتی باهوش و زیرک، زنان موجوداتی کم‌هوش و کم‌استعداد هستند» است: از یک سو، کمترین میزان نگرش مثبت به این کلیشه جنسیتی به پاسخگویان شهرستان‌های بجنورد و بابلسر متعلق است؛ به طوری که کمتر از یک‌پنجم آنها با آن موافق‌اند. از سوی دیگر، این میزان بین پاسخگویان شهرستان همدان به بیش از دو برابر افزایش می‌یابد. نمونه دیگر اینکه پاسخگویان شهرستان‌های گنبدکاووس و اسفراین دو برابر بیش از پاسخگویان شهرستان اهواز نگرش مثبت نسبت به کلیشه جنسیتی «مردان موجوداتی مستقل و مسلط، زنان مطیع و وابسته‌اند» دارند. مثال دیگر به کلیشه جنسیتی «مردان خوشن و بی‌احساس، زنان موجوداتی ظریف، زیبا و باحساس‌اند» مربوط است؛ میزان نگرش مثبت به این کلیشه جنسیتی بین پاسخگویان شهرستان خرم‌آباد (۷۳ درصد) بیش از دو برابر میزان آن بین پاسخگویان شهرستان‌های اهواز و همدان (به ترتیب، ۳۰ درصد و ۳۶ درصد) است. نمونه آخر نیز به کلیشه جنسیتی «مردان موجوداتی فعال و رقابتی، زنان موجوداتی منفعل و مشارکتی‌اند»، مربوط است که تفاوت‌های چشمگیری درباره نحوه نگرش به این کلیشه جنسیتی برحسب شهرستان‌های مطالعه شده مشاهده می‌شود: از یک طرف، تنها در حدود یک‌چهارم پاسخگویان در شهرستان‌های خرم‌آباد و اهواز با این گویه موافق‌اند. از طرف دیگر، این میزان بین پاسخگویان شهرستان محمودآباد به بیش از دو برابر افزایش می‌یابد.

درصد) و هم بیشتر زنان (۶۵ درصد) نگرش مثبت به گویه ذکرشده دارند. ۳- در سایر گویه‌ها تفاوت نگرش مردان و زنان غالباً بر نوعی جانبداری و همسویی جنسیتی مبتنی است؛ به طوری که هر یک از دو جنس مردان و زنان بیشتر به گویه‌هایی تمایل دارند که از جنس خودشان جانبداری می‌کند. برای مثال، مردان بیش از دو برابر زنان، نگرش مثبت نسبت به این گویه‌ها دارند: مردان موجوداتی قوی و شجاع، زنان موجوداتی ضعیف و ترسو هستند و مردان موجوداتی باهوش و زیرک، زنان موجوداتی کم‌هوش و کم‌استعدادند. برعکس، زنان تقریباً دو برابر بیش از مردان، نگرش مثبت به گویه «مردان موجوداتی مدعی و متوقع و ناراضی، زنان موجوداتی بی‌ادعا، قانع و راضی هستند» دارند؛ بنابراین، کلیشه‌های جنسیتی بین مردان و زنان در چارچوب اصل «سوگیری جنسیتی» (Sunderland et al., 2001; Sugar et al., 2002) تبیین می‌شود که نقطه مقابل اصل «بیطرفی جنسیتی» (Whiteley, 1996; Lee & Collins, 2009) محسوب می‌شود. ۴- نکته تأمل‌برانگیز درباره نگرش به این گویه‌های هفت‌گانه این است که هم نیمی از مردان هم دوپنجم زنان نگرش مثبت به گویه «مردان مستقل و مسلط، زنان مطیع و وابسته‌اند» دارند.

نکته پایانی به نحوه نگرش به این گویه‌های هفت‌گانه به تفکیک شهرستان‌های مطالعه شده مربوط است. به طور کلی، نتایج نشان می‌دهند تفاوت‌های برجسته‌ای در زمینه نگرش به این گویه‌های هفت‌گانه کلیشه‌های جنسیتی برحسب شهرستان‌های مطالعه شده وجود دارد که در اینجا به چند

جدول ۲- نگرش مثبت نسبت به کلیشه‌های جنسیتی به تفکیک جنس مطابق الگوی ترکیبی ماکینوس و تایلور

مرد	زن	مرد و زن	گویه‌های هفت‌گانه کلیشه جنسیتی
۴۸/۵	۳۹/۷	۴۴/۱	مردان مستقل و مسلط، زنان مطیع و وابسته‌اند.
۲۹/۷	۱۲/۰	۲۱/۱	مردان موجوداتی باهوش و زیرک، زنان موجوداتی کم‌هوش و کم‌استعدادند.
۷۴/۳	۶۳/۵	۶۹/۰	مردان موجوداتی عقلانی، زنان موجوداتی عاطفی‌اند.
۲۸/۵	۴۷/۵	۳۷/۸	مردان مدعی و متوقع و ناراضی، زنان موجوداتی بی‌ادعا، قانع و راضی‌اند.
۴۰/۴	۲۰/۹	۳۰/۸	مردان موجوداتی قوی و شجاع، زنان موجوداتی ضعیف و ترسو هستند.
۴۷/۵	۴۰/۸	۴۴/۳	مردان موجوداتی فعال و رقابتی، زنان موجوداتی منفعل و مشارکتی‌اند.
۳۸/۳	۵۵/۶	۴۶/۸	مردان خوشن و بی‌احساس، زنان موجوداتی ظریف، زیبا و باحساس‌اند.
۱۸۷۰	۱۷۹۷	۳۶۶۷	فراوانی

توضیحات: در این جدول، هریک از اعداد نشان‌دهنده نسبت یا درصد افراد دارای نگرش مثبت نسبت به گویه مرتبط است. برای مثال، در ردیف اول، عدد ۴۴/۱ نشان می‌دهد ۴۴ درصد مردان و زنان نگرش مثبت به گویه مرتبط

(یعنی مردان مستقل و مسلط، زنان مطیع و وابسته اند) دارند و باقی‌مانده مردان و زنان (یعنی ۵۶ درصد باقی‌مانده) نسبت به این گویه نگرش منفی دارند.

جدول ۳- نگرش مثبت نسبت به کلیشه‌های جنسیتی به تفکیک جنس و شهرستان‌های مطالعه‌شده

گویه‌های هفت‌گانه کلیشه جنسیتی	اسفراین	اهواز	بابلسر	بجنورد	خرم‌آباد	گنبدکاووس	محمودآباد	همدان
مردان مستقل و مسلط، زنان مطیع و وابسته‌اند.	۵۰/۲	۲۳/۲	۴۲/۱	۴۹/۶	۴۷/۱	۵۳/۸	۴۸/۲	۴۲/۰
مردان موجوداتی باهوش و زیرک، زنان کم‌هوش و کم‌استعدادند	۱۹/۵	۲۰/۲	۱۶	۱۵/۳	۲۴/۸	۱۷	۱۶/۸	۳۶/۸
مردان موجوداتی عقلانی، زنان موجوداتی عاطفی‌اند.	۷۲/۸	۴۴/۹	۷۲/۱	۷۸/۹	۷۵/۴	۷۶/۸	۸۱/۸	۵۲/۶
مردان مدعی و متوقع و ناراضی، زنان بی ادعا، قانع و راضی‌اند.	۳۶/۹	۳۵/۷	۳۷/۱	۴۰/۱	۳۱/۹	۲۹/۹	۴۱/۰	۳۹/۲
مردان موجوداتی قوی و شجاع، زنان موجوداتی ضعیف و ترسو هستند.	۲۹/۴	۳۶/۸	۳۴/۱	۲۷/۹	۳۴/۹	۲۹/۱	۳۳/۶	۳۱/۲
مردان موجوداتی فعال و رقابتی، زنان موجوداتی منفعل و مشارکتی‌اند.	۴۸/۲	۲۷/۳	۵۵/۴	۴۸/۵	۲۳/۱	۵۳/۲	۶۴/۰	۳۷/۶
مردان خشن و بی‌احساس، زنان ظریف، زیبا و بااحساس‌اند.	۴۵/۸	۲۹/۷	۵۱/۱	۴۳/۲	۷۲/۷	۴۷/۸	۴۶/۸	۳۶/۲
فراوانی	۴۰۰	۴۶۱	۵۵۶	۴۷۰	۴۸۰	۴۰۰	۴۰۰	۵۰۰

توضیحات: در این جدول هر یک از اعداد نشان‌دهنده نسبت یا درصد افراد دارای نگرش مثبت نسبت به گویه مرتبط است. برای مثال در ردیف اول، عدد ۴۲/۰ نشان می‌دهد حدود درصد پاسخگویان در شهرستان همدان نگرش مثبت به کلیشه جنسیتی مرتبط (یعنی مردان مستقل و مسلط، زنان مطیع و وابسته اند) دارند و بقیه آنها یعنی ۵۸ درصد باقی‌مانده، نگرش منفی نسبت به این کلیشه جنسیتی دارند.

ذکرشده برحسب جنس نشان می‌دهد مردان تاحدودی بیش از زنان نگرش مثبت و قوی‌تری نسبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند: نزدیک به دوینجم مردان و کمتر از یک سوم زنان نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند. ۳- کلیشه‌های جنسیتی در نقاط روستایی بیش از نقاط شهری رایج است؛ به طوری که بیش از دوینجم روستاییان و کمتر از یک سوم شهرنشینان نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند. ۴- چنانچه دو متغیر محل سکونت و جنس به طور همزمان در نظر گرفته شوند، الگوهای متفاوتی استنباط می‌شوند؛ زیرا مشخص می‌شود که از یک سو، محل سکونت تأثیر چندانی بر نگرش مردان ندارد؛ بدین معنا که همچنان حدود دوینجم آنان اعم از مردان ساکن نقاط شهری و ساکن نقاط روستایی نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند. ازسوی دیگر، نقش محل سکونت بر نگرش زنان بسیار برجسته

کلیشه‌های جنسیتی بر پایه محل سکونت و جنس

مطابق نتایج تجزیه و تحلیل‌های این پژوهش مندرج در جدول ۴ الگوهای چهارگانه زیر استنباط می‌شوند: ۱- به‌طور کلی حدود یک‌سوم افراد نگرش مثبت (اعم از نگرش قوی و بسیار قوی) نسبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند. ۲- بررسی الگوی کلی

و چشمگیر است؛ به طوری که کمترین میزان نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی بین زنان شهری و بیشترین میزان آن بین زنان روستایی مشاهده می‌شود. به عبارت دقیق‌تر، زنان روستایی بیش از دو برابر زنان شهری نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند. نکته پایانی اینکه، مطابق نتایج تجزیه و تحلیل‌های آمارهای استنباطی مبتنی بر آماره‌های کای اسکوتر (۲۳/۰۸ و ۴۶/۵۷) و کرامرز وی (۰/۰۷۹ و ۰/۱۱۳)، وجود رابطه‌های معنی‌دار ذکر شده بین نحوه نگرش به کلیشه‌های جنسیتی و متغیرهای جنس و محل سکونت تأیید می‌شود.

کلیشه‌های جنسیتی بر پایه وضعیت تأهل و تحصیلات

مطابق نتایج تجزیه و تحلیل‌های این پژوهش در جدول ۵، نحوه نگرش به کلیشه‌های جنسیتی تأثیر متغیر وضعیت تأهل است؛ بدین معنا که به طور کلی، متأهلان نگرش قوی‌تری نسبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند تا مجردان. در عین حال، چنانچه متغیر جنس را نیز به طور همزمان در نظر بگیریم، دو الگوی کاملاً متفاوت به دست می‌آید؛ از یک طرف، وضعیت تأهل تأثیر تعیین‌کننده‌ای بر جمعیت مردان ندارد؛ بدین معنا که همچنان حدود نیمی از مردان خواه متأهل خواه مجرد، نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند. از طرف دیگر، نگرش زنان به شدت از وضعیت تأهل آنان تأثیر می‌گیرد: بیش از یک‌سوم زنان متأهل و کمتر از یک‌چهارم زنان مجرد، نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند. علاوه بر این، نتایج تجزیه و تحلیل‌های این پژوهش مندرج در جدول ۵ نشان‌دهنده این واقعیت است که سطح تحصیلات نیز نقش تعیین‌کننده‌ای بر نحوه نگرش به

کلیشه‌های جنسیتی دارد؛ به طوری که رابطه‌ای معکوس بین آنها وجود دارد: هرچه بر سطح تحصیلات افزوده شود، نگرش به کلیشه‌های جنسیتی ضعیف‌تر و خفیف‌تر می‌شود. برای مثال، بیش از نیمی از بیسوادان، نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند؛ ولی این نسبت بین افراد دارای تحصیلات دبیرستانی به حدود دوینجم و بین افراد دارای تحصیلات عالی دانشگاهی نیز به کمتر از یک‌چهارم کاهش می‌یابد. همچنین اگرچه این الگوی اصلی هم بر جمعیت مردان و هم بر جمعیت زنان صدق می‌کند، در جمعیت زنان به مراتب برجسته‌تر و چشمگیرتر است؛ به طوری که میزان نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی از حدود ۵۰ درصد بین زنان بیسواد به طور کاملاً چشمگیری به کمتر از یک‌پنجم تنزل می‌یابد. با این همه، نکته به مراتب مهم‌تر این است که در هر یک از سطوح تحصیلات، مردان همواره نگرش قوی‌تری به کلیشه‌های جنسیتی دارند تا زنان؛ به طوری که حتی بین افراد دارای تحصیلات عالی دانشگاهی نیز کلیشه‌های جنسیتی هم بین مردان هم بین زنان به پایین‌ترین سطح تنزل می‌یابد؛ اما این تفاوت جنسیتی همچنان وجود دارد: نزدیک به یک‌سوم مردان تحصیل‌کرده دانشگاهی نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند؛ در حالی که این نسبت بین زنان تحصیل‌کرده دانشگاهی از یک‌پنجم کمتر است. علاوه بر این، نتایج تجزیه و تحلیل‌های آمارهای استنباطی مندرج در جدول ۵ مبتنی بر آماره‌های کای اسکوتر (۲۴/۸۲ و ۲/۱۱) و کرامرز وی (۰/۰۸۲ و ۰/۲۴۰) نشان می‌دهند رابطه‌های معنی‌دار ذکر شده بین نحوه نگرش به کلیشه‌های جنسیتی و متغیرهای وضعیت تأهل و تحصیلات به لحاظ آماری نیز تأیید می‌شوند.

جدول ۴ - نحوه نگرش به کلیشه‌های جنسیتی به تفکیک جنس و محل سکونت

Cramer's V	Chi-Square	جمع	بسیار ضعیف	ضعیف	قوی	بسیار قوی	محل سکونت و جنس
							نقاط شهری
		۱۰۰,۰	۱۴/۴	۴۷/۳	۳۰/۶	۷/۶	مرد
		۱۰۰,۰	۲۷/۰	۴۹/۶	۲۰/۶	۲/۸	زن
		۱۰۰,۰	۲۰/۴	۴۸/۴	۲۵/۸	۵/۳	مرد و زن
							نقاط روستایی
۰/۱۱۳	۴۶/۵۷	۱۰۰,۰	۱۳/۰	۴۶/۳	۳۲/۱	۸/۵	مرد
		۱۰۰,۰	۱۴/۲	۴۲/۱	۳۶/۲	۷/۵	زن
		۱۰۰,۰	۱۳/۶	۴۴/۲	۳۴/۲	۸/۰	مرد و زن
							نقاط شهری و روستایی
		۱۰۰,۰	۱۳/۹	۴۷/۰	۳۱/۲	۸/۰	مرد
۰/۰۷۹	۳۳/۰۸	۱۰۰,۰	۲۱/۹	۴۶/۶	۲۶/۹	۴/۷	زن
		۱۰۰,۰	۱۷/۸	۴۶/۸	۲۹/۱	۶/۴	مرد و زن

کلیشه‌های جنسیتی بر پایه متغیر سن

مطابق نتایج تجزیه و تحلیل‌های پژوهش حاضر مندرج در جدول ۵، متغیر سن نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای بر نحوه نگرش به کلیشه‌های جنسیتی دارد؛ بدین معنا که رابطه‌ای مستقیم بین آنها وجود دارد: همزمان با بالا رفتن سن، بر شدت و قوت کلیشه‌های جنسیتی نیز افزوده می‌شود. برای مثال، حدود یک‌سوم جوانان و میانسالان در سنین ۱۵ تا ۳۵ سال نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند؛ در حالی که این نسبت در سنین بالا روند صعودی طی کرده است و در نهایت، بیش از نیمی از افراد ۵۰ ساله به بالا نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند. اگرچه این الگوی اصلی را می‌توان هم در جمعیت زنان و هم در جمعیت مردان مشاهده کرد، در جمعیت زنان به مراتب مشهودتر است؛ زیرا میزان تمایل دختران و زنان جوان به کلیشه‌های جنسیتی به مراتب کمتر و ضعیف‌تر از زنان بزرگسال است: بیش از نیمی از زنان ۵۰ ساله

به بالا نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند؛ در حالی که این نسبت بین دختران و زنان جوان زیر ۳۵ سال به‌طور چشمگیری کاهش پیدا می‌کند و به حدود یک‌چهارم تنزل می‌یابد. علاوه بر این، بر پایه نتایج تجزیه و تحلیل‌های آمارهای استنباطی پژوهش حاضر مندرج در جدول ۵ مبتنی بر آماره‌های کای اسکوئر (۶۴/۱۵) و کرامرز وی (۰/۱۳۲) می‌توان گفت وجود رابطه ذکر شده بین نحوه نگرش به کلیشه‌های جنسیتی و متغیر سن به‌لحاظ آماری نیز معنی‌دار و پذیرفتنی است. بدین ترتیب، این نتایج پژوهش شواهد پژوهشی جدیدتری را برای تأیید الگوی «پیش‌قراولی و پرچمداری زنان در عرصه نگرش‌های جنسیتی مدرن و غیرسنتی» ارائه می‌کند؛ به علاوه با ادبیات پژوهش هماهنگی دارد که جمعیت زنان به ویژه دختران جوان را «موتور محرک تحولات نگرشی نقش‌های جنسیتی» (Valentova, 2012) معرفی کرده است.

جدول ۵- نگرش مثبت (اعم از قوی و بسیار قوی) نسبت به کلیشه‌های جنسیتی برحسب متغیرهای جمعیت‌شناختی

متغیر	مرد	زن	مرد و زن	Chi- Square	Cramer' s V
جنس					
کل	۳۹/۲	۳۱/۶	۳۵/۵	۳۳/۰۸	۰/۰۷۹
محل سکونت					
مناطق روستایی	۴۰/۷	۴۳/۸	۴۲/۲	۴۶/۵۷	۰/۱۱۳
مناطق شهری	۳۸/۳	۲۳/۴	۳۱/۲		
وضعیت تأهل					
مجرد	۳۷/۰	۲۴/۲	۳۰/۸	۲۴/۸۲	۰/۰۸۲
متأهل	۳۹/۷	۳۴/۶	۳۷/۲		
سطح تحصیلات					
بیسواد	۵۹/۳	۵۰/۷	۵۳/۹		
ابتدایی	۵۶/۰	۴۱/۹	۴۸/۴		
راهنمایی	۵۰/۲	۴۴/۶	۴۷/۳	۲/۱۱	۰/۲۴۰
دیپریستان	۴۴/۶	۳۴/۵	۳۹/۶		
کاردانی	۳۴/۸	۲۶/۴	۳۱/۷		
کارشناسی و بالاتر	۲۸/۵	۱۸/۲	۲۳/۳		
گروه سنی					
۱۹-۱۵	۴۵/۹	۲۸/۸	۳۶/۱		
۲۴-۲۰	۳۹/۶	۲۷/۱	۳۲/۶		
۲۹-۲۵	۳۲/۰	۲۹/۱	۳۰/۵		
۳۴-۳۰	۳۴/۱	۲۵/۵	۳۰/۱	۶۴/۱۵	۰/۱۳۲
۳۹-۳۵	۳۷/۲	۲۷/۲	۳۲/۶		
۴۴-۴۰	۴۲/۰	۳۲/۸	۳۸/۱		
۴۹-۴۵	۴۶/۳	۲۸/۲	۳۸/۰		
۵۴-۵۰	۳۸/۹	۴۷/۶	۴۲/۸		
۵۹-۵۵	۴۳/۱	۶۵/۴	۵۲/۴		
+۶۰	۴۹/۳	۵۴/۳	۵۱/۳		
جمع فراوانی	۱۸۷۰	۱۷۹۷	۳۶۶۷		

تأثیر دینداری بر کلیشه‌های جنسیتی

آیا نحوه نگرش به کلیشه‌های جنسیتی تابعی از میزان دینداری است؟ در پاسخ به این پرسش کلیدی و با استفاده از داده‌های جدول ۶، می‌توان به چند الگوی اصلی زیر اشاره کرد: اول آنکه، رابطه‌ای مستقیم بین نگرش به کلیشه‌های جنسیتی و میزان دینداری وجود دارد؛ به طوری که هرچه بر میزان دینداری افزوده می‌شود، شدت و قوت کلیشه‌های جنسیتی نیز

توضیحات: هر یک از اعداد این جدول، نشان‌دهنده نسبت یا درصد کسانی است که نگرش مثبت (قوی و کاملاً قوی) نسبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند. برای مثال، در ردیف اول، عدد ۳۱/۶ نشان می‌دهد حدود ۳۱ درصد زنان نگرش مثبت (قوی و کاملاً قوی) و بقیه زنان (یعنی ۶۹ درصد باقی مانده) نگرش منفی (ضعیف و کاملاً ضعیف) به کلیشه‌های جنسیتی دارند.

نکته جالب توجه این است که در هر یک از گزینه‌های این سه شاخص اصلی، همواره مردان بیش از زنان نگرش مثبت و قوی به کلیشه‌های جنسیتی دارند؛ به عبارت دقیق‌تر، در هر یک از گزینه‌های چهارگانه حجاب زنان (چادر، مقنعه، روسری، موافق نبودن)، کلیشه‌های جنسیتی بین مردان قوی‌تر و شدیدتر است تا بین زنان. این الگو هم در گزینه‌های چهارگانه تصمیم‌گیری زنان درباره حجاب و پوشش (کاملاً موافق، موافق، مخالف، کاملاً مخالف) و هم در سطوح گوناگون دینداری مشاهده می‌شود. برای مثال، هم بین افراد با سطح دینداری در حد زیاد و خیلی زیاد و هم بین افراد با سطح دینداری کم و خیلی کم و اصلاً مردان همچنان کلیشه‌های جنسیتی به مراتب قوی‌تر و شدیدتری نسبت به زنان دارند. تنها تفاوت چشمگیر در این زمینه این است که این شکاف و تفاوت نگرشی مردان و زنان به شدت از میزان شدت دینداری تأثیر می‌گیرد؛ به طوری که رابطه‌ای معکوس بین آن دو وجود دارد: هرچه بر میزان و شدت دینداری افزوده می‌شود، این شکاف و تفاوت نگرشی مردان و زنان کمتر می‌شود و برعکس. برای مثال، ۵۰ درصد مردان و ۴۷ درصد زنان با سطح دینداری خیلی زیاد، نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند؛ در حالی که این نسبت‌ها بین مردان و زنان با سطح دینداری خیلی کم منعکس‌کننده تفاوت بیشتر و شکاف برجسته‌تری است (۳۵ درصد مردان و ۲۵ درصد زنان). همچنین نتایج تجزیه و تحلیل‌های آمارهای استنباطی مندرج در جدول ۶ مبتنی بر آماره‌های کای اسکوئر (۴۱/۷۲، ۱/۰۴ و ۵۱/۱۹) و کرامرز وی (۰/۱۰۷، ۰/۱۶۹ و ۰/۱۱۸) نشان می‌دهند رابطه‌های ذکرشده بین نحوه نگرش به کلیشه‌های جنسیتی و متغیرهای میزان دینداری، نوع حجاب و تصمیم‌گیری زنان درباره حجاب به لحاظ آماری نیز معنی‌دار و تأییدشده‌اند.

بیشتر می‌شود. برای مثال، نیمی از کسانی که دینداری آنها در سطح خیلی زیاد است، نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند؛ در حالی که این نسبت بین افراد با دینداری در حد خیلی کم و اصلاً به حدود یک‌سوم تنزل می‌یابد. دوم آنکه، هرچه رنگ دینی قوی‌تر و شدیدتری نسبت به نوع حجاب و پوشش زنان وجود داشته باشد، نگرش به کلیشه‌های جنسیتی نیز قوی‌تر و شدیدتر می‌شود. برای مثال، بیش از دوپنجم کسانی که پوشش چادر را ترجیح می‌دهند، نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند؛ در حالی که این نسبت بین کسانی که پوشش مقنعه و پوشش روسری را ترجیح می‌دهند، به ترتیب به حدود یک‌سوم و یک‌چهارم تنزل می‌یابد. سوم آنکه، به موازات افزایش رنگ دینی در زمینه تصمیم‌گیری زنان برای نوع حجاب و پوشش، نگرش به کلیشه‌های جنسیتی نیز قوی‌تر و شدیدتر می‌شود. برای مثال، تنها حدود یک‌سوم افراد موافق یا کاملاً موافق با تصمیم‌گیری زنان درباره نوع حجاب و پوشش، نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند؛ در حالی که نزدیک به نیمی از افراد کاملاً مخالف با تصمیم‌گیری زنان درباره نوع حجاب و پوشش، نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند.

چهارم آنکه، اگرچه الگوهای سه‌گانه ذکرشده هم بر جمعیت مردان هم بر جمعیت زنان صدق می‌کند، این الگوها در جمعیت زنان به مراتب برجسته‌تر و مشهودترند. برای مثال میزان نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی بین زنان دارای سطح دینداری در حد خیلی زیاد بیش از دو برابر میزان آن بین زنان با دینداری در حد خیلی کم و اصلاً است؛ در حالی که این الگو در جمعیت مردان کمتر محسوس و برجسته است؛ به طوری که حتی حدود دوپنجم مردان دارای سطح دینداری در حد خیلی کم و اصلاً نیز همچنان نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند. پنجم اینکه، در این تجزیه و تحلیل‌های پژوهش از سه شاخص اصلی برای سنجش دینداری استفاده و نتایج اصلی آنها در بالا اشاره شده است.

جدول ۶ - نگرش مثبت (اعم از قوی و بسیار قوی) نسبت به کلیشه‌های جنسیتی برحسب دینداری و نگرش جنسیتی

Cramer's V	Chi-Square	مرد و زن	زن	مرد	متغیرهای دینداری و نگرش جنسیتی
					الگوی «مرد، نان‌آور خانوار»
		۵۲/۶	۵۲/۴	۵۲/۸	کاملاً موافق
۰/۲۰۸	۱/۵۹	۳۴/۱	۳۴/۰	۳۴/۱	موافق
		۲۶/۷	۲۱/۹	۳۲/۱	مخالف
		۲۹/۵	۲۱/۷	۳۸/۷	کاملاً مخالف
					اشتغال زنان
		۲۲/۰	۲۰/۷	۲۴/۲	کاملاً موافق
۰/۳۲۷	۲/۰۸	۳۱/۹	۳۱/۲	۳۲/۶	موافق
		۴۵/۴	۴۵/۰	۴۵/۷	مخالف
		۶۳/۸	۵۹/۸	۶۵/۵	کاملاً مخالف
					سطح دینداری
		۴۹/۰	۴۷/۴	۵۰/۵	خیلی زیاد
		۳۵/۸	۳۳/۰	۳۹/۷	زیاد
۰/۱۰۷	۴۱/۷۲	۳۲/۳	۲۴/۸	۳۷/۴	کم
		۳۲/۶	۲۵/۹	۳۶/۳	خیلی کم
		۳۳/۳	۱۶/۷	۴۰/۵	اصلاً
					نوع پوشش زنان در اماکن عمومی
		۴۲/۶	۴۰/۹	۴۴/۰	پوشش چادر
۰/۱۶۹	۱/۰۴	۳۶/۴	۲۹/۹	۴۳/۰	پوشش مقنعه
		۲۷/۷	۲۵/۳	۳۰/۵	پوشش روسری
		۱۷/۹	۱۱/۸	۲۵/۰	موافق نبودن
					تصمیم‌گیری زنان درباره پوشش
		۲۹/۶	۳۰/۹	۲۷/۳	کاملاً موافق
۰/۱۱۸	۵۱/۱۹	۳۳/۶	۳۱/۲	۳۶/۱	موافق
		۳۸/۰	۳۳/۳	۴۰/۸	مخالف
		۴۷/۲	۳۱/۸	۵۴/۷	کاملاً مخالف
		۱۲۹۹	۵۶۷	۷۳۲	فراوانی

کاملاً موافق‌اند (یعنی ۴۷ درصد باقی‌مانده) نیز نگرش منفی نسبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند.

تأثیر نگرش به نقش‌های جنسیتی بر کلیشه‌های جنسیتی

در این پژوهش از دو مؤلفه برای سنجش نگرش به نقش‌های جنسیتی استفاده شده است: یکی، نگرش به الگوی سنتی مرد

توضیحات: هر یک از اعداد این جدول، نشان‌دهنده

نسبت یا درصد کسانی است که نگرش مثبت نسبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند. برای مثال، در ردیف اول، عدد ۵۲/۸ نشان می‌دهد نزدیک به ۵۳ درصد مردانی که با الگوی مرد نان‌آور خانوار کاملاً موافق‌اند، نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند و بقیه مردانی که با الگوی مرد نان‌آور خانوار

مبتنی بر آماره‌های کای اسکوتر (۱/۵۹) و کرامرز وی (۰/۲۰۸) می‌توان گفت معنی‌داری رابطه ذکرشده بین کلیشه‌های جنسیتی و نحوه نگرش به الگوی سنتی مرد نان‌آور خانوار به لحاظ آماری نیز معنی‌دار و تأییدشده است.

تحلیل‌های چندمتغیره رگرسیون لوجستیک

در این بخش، نتایج تجزیه و تحلیل‌های چندمتغیره رگرسیون لوجستیک در قالب دو الگوی پژوهش (الگوی چندمتغیره ۱ و الگوی چندمتغیره ۲) بررسی قرار می‌شوند.

الگوی چندمتغیره ۱

در تحلیل رگرسیون لوجستیک الگوی ۱، تمام متغیرهای مستقل به روش انتر (Enter) وارد معادله شدند. از مجموع ۳۶۶۷ پاسخگو، با حذف داده‌های بدون پاسخ و نامرتب و انجام کیس وایز دایگنوز (Casewise Diagnose) و حذف داده‌های پرت، تعداد ۳۵۹۷ پاسخگو وارد تحلیل شدند. با توجه به نتایج آزمون اومنی‌بوس ($Sig=0/000$) مربوط به ارزیابی کل الگو، برازش الگو پذیرفتنی و در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۱ معنی‌دار است. همچنین نتایج مربوط به دو آماره لگاریتم درست‌نمایی و ضریب تعیین پزودو (شامل ضریب تعیین کاکس و نل Cox & Nagelkerke R Square و ضریب تعیین نیجل‌کرک Square) نشان می‌دهد مجموعه متغیرهای مستقل توانسته‌اند بین ۱۱/۶ تا ۱۵/۹ درصد از تغییرات متغیر وابسته (بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی) را تبیین کنند. با وجود این، از آنجا که آماره نکویی برازش هوسمر-لمشو (Hosmer and Lemeshow Test) در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۵ معنی‌دار نیست، برازش الگو در حد بالایی نیست. همچنین با توجه به نتایج جدول طبقه‌بندی، درصد درستی و نادرستی الگو در طبقه‌بندی افراد یا همان درصد پیش‌بینی‌های صحیح، ۶۹/۹ درصد است. این بدان معناست که با اطمینان ۶۹/۹ درصد و با استفاده از مجموع ۶ متغیر مستقل در این پژوهش می‌توان

نان‌آور خانوار و دیگری، نحوه نگرش نسبت به اشتغال زنان. آیا این دو مؤلفه و سنججه تأثیرات تعیین‌کننده‌ای بر نحوه نگرش به کلیشه‌های جنسیتی دارند یا خیر؟ مطابق تجزیه و تحلیل‌های مندرج در جدول ۶، نکات عمده زیر استنباط می‌شوند: اول آنکه، کلیشه‌های جنسیتی بین کسانی قوی‌تر و شدیدتر است که نگرش مثبت‌تری نسبت به الگوی سنتی مرد نان‌آور خانوار دارند. بیش از نیمی از کسانی که با این الگوی سنتی کاملاً موافق‌اند، کلیشه‌های جنسیتی دارند؛ در حالی که این نسبت بین کسانی که با این الگوی سنتی مخالف‌اند، به حدود یک‌چهارم تنزل می‌یابد. دوم آنکه، بین نگرش به اشتغال زنان و کلیشه‌های جنسیتی رابطه‌ای معکوس وجود دارد؛ به طوری که کلیشه‌های جنسیتی بین کسانی قوی‌تر و شدیدتر است که با اشتغال زنان مخالف‌اند؛ به عبارت دیگر، هرچه بر شدت نگرش مثبت به اشتغال زنان افزوده می‌شود، تمایل به کلیشه‌های جنسیتی کمتر و ضعیف‌تر می‌شود. نزدیک به دوسوم کسانی که با اشتغال زنان کاملاً مخالف‌اند، کلیشه‌های جنسیتی دارند؛ در حالی که این نسبت بین کسانی که با اشتغال زنان موافق و کاملاً موافق‌اند، به ترتیب به کمتر از یک‌سوم و حدود یک‌پنجم تنزل می‌یابد؛ به عبارت دقیق‌تر، میزان تمایل به کلیشه‌های جنسیتی بین کسانی که با اشتغال زنان کاملاً مخالف‌اند، بیش از سه برابر کسانی است که با اشتغال زنان کاملاً موافق‌اند. سوم آنکه، در هر یک از گزینه‌های این دو مؤلفه اصلی نیز همواره مردان بیش از زنان نگرش مثبت و قوی به کلیشه‌های جنسیتی دارند. این الگو هم بر گزینه‌های چهارگانه نگرش به الگوی سنتی مرد نان‌آور خانوار (کاملاً موافق، موافق، مخالف، کاملاً مخالف) و هم بر سطوح گوناگون نگرش به اشتغال زنان صدق می‌کند. برای مثال، هم بین افراد موافق و کاملاً موافق با اشتغال زنان هم بین افراد مخالف و کاملاً مخالف مردان همچنان بیش از زنان کلیشه‌های جنسیتی دارند. نکته پایانی اینکه، براساس نتایج تجزیه و تحلیل‌های آمارهای استنباطی مندرج در جدول ۶

درصد کاهش می‌یابد. با افزایش سطح تحصیلات پاسخگویان تا دبیرستان بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی، کاهش می‌یابد و پس از آن میزان کاهش بخت در مقایسه با افراد بیسواد تغییر چندانی نمی‌کند و در حدود ۷۸ درصد کاهش باقی می‌ماند. بیشترین کاهش میزان بخت متغیر وابسته میان طبقات مختلف تحصیلات، به سطح تحصیلات دبیرستان و بالاتر (۷۸ درصد) متعلق است. میان شهرستان‌های مطالعه شده نیز سکونت در شهرستان‌های همدان، گنبدکاووس، اسفراین و محمودآباد تأثیر معنادار بر متغیر وابسته یعنی نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارد؛ در حالی که سکونت در سایر شهرستان‌ها به‌ویژه شهرستان‌های خرم‌آباد، اهواز و بابلسر تأثیر معناداری بر متغیر وابسته ندارد. برای مثال، بین جمعیت نمونه پژوهش، شهرستان محمودآباد بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی نسبت به جمعیت نمونه تحقیق شهرستان همدان برابر با ۰/۶۳۳ است؛ به عبارت دیگر، بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی با تغییر از جمعیت نمونه پژوهش شهرستان همدان به جمعیت نمونه پژوهش شهرستان محمودآباد در حدود ۳۶/۷ درصد کاهش می‌یابد (تأثیر منفی). در مجموع، بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی در جمعیت نمونه پژوهش شهرستان‌های گنبدکاووس و اهواز بیشتر از بخت آن بین جمعیت نمونه پژوهش شهرستان‌های همدان و محمودآباد است. در مجموع، تحلیل‌های الگوی ۱ نشان می‌دهند به‌جز جنسیت و وضعیت تأهل سایر متغیرهای مستقل در تمام یا برخی طبقات تأثیر معناداری بر متغیر وابسته داشته‌اند. بیشترین تأثیر متغیر مستقل بر متغیر وابسته (بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی) به گروه سنی ۵۰ سال و بالاتر با حدود ۱۶۲ درصد افزایش و کمترین تأثیر به سطح تحصیلات ابتدایی با حدود ۳۷ درصد کاهش متعلق است.

تغییرات متغیر وابسته نگرش به کلیشه‌های جنسیتی را تبیین کرد. برای بررسی نقش هر متغیر مستقل در الگو و تأثیر آن بر متغیر وابسته باید به نتایج حاصل از آماره والد و سطح معنی‌داری آن و آماره $\text{Exp}(B)$ که به نسبت بخت‌ها معروف است مراجعه شود. در صورت معنادار بودن آماره والد اگر میزان نسبت بخت‌ها کمتر از یک باشد، متغیر مستقل بر متغیر وابسته اثر منفی و اگر بیشتر از یک باشد اثر مثبت دارد. بر این اساس یافته‌ها برای هر متغیر مستقل از قرار زیر است: متغیر جنسیت با توجه به نتایج آماره والد ($\text{Sig}=0/089$) و معنی‌داری آن در سطح کمتر از ۰/۰۵ در الگوی ۱ تأثیر معناداری بر بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی ندارد. متغیر محل سکونت تأثیر معناداری بر متغیر وابسته دارد. نسبت بخت‌های این متغیر ۱/۲۲۵ است که نشان می‌دهد بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی در ساکنان روستا ۱/۲۲۵ برابر ساکنان شهر است؛ به عبارت دیگر، با تغییر محل سکونت از شهر به روستا بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی ۲۲/۵ درصد افزایش می‌یابد (اثر مثبت). درباره متغیر سن نیز باید گفت به‌جز گروه سنی (۲۰-۲۹ سال)، سایر گروه‌های سنی تأثیر معناداری بر متغیر وابسته دارند. با تغییر از گروه سنی ۱۹-۱۵ به هر یک از گروه‌های سنی بالاتر، بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی افزایش می‌یابد (تأثیر مثبت). از میان متغیرهای مستقل بیشترین تأثیر بر متغیر وابسته به گروه سنی ۵۰ سال و بالاتر و معادل افزایشی در حدود ۱۶۲ درصد متعلق است.

تحصیلات در همه طبقات تأثیر معناداری بر متغیر وابسته دارد. بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی در طبقات ابتدایی، راهنمایی، دبیرستان، کاردانی، کارشناسی و بالاتر به ترتیب حدود ۰/۶۳، ۰/۳۵، ۰/۲۲، ۰/۲۳، و ۰/۲۲ برابر طبقه بیسواد است؛ یعنی با تغییر از طبقه بیسواد به هر یک از طبقات ذکر شده، بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی به ترتیب ۳۷ درصد، ۶۵ درصد، ۷۸ درصد، ۷۷ درصد، و ۷۸

الگوی چندمتغیره ۲

در تحلیل رگرسیون لجستیک الگوی ۲، علاوه بر متغیرهای الگوی ۱، ۵ متغیر فرهنگی - اجتماعی به روش انتر (Enter) وارد معادله شدند که در مجموع شامل متغیرهای جنسیت، محل سکونت، سن، تحصیلات، شهرستان‌های مطالعه‌شده، وضعیت تأهل، دینداری، الگوی مرد نان‌آور خانوار، نگرش به اشتغال زنان، نگرش به نوع پوشش زنان در اماکن عمومی، و تصمیم‌گیری زنان درباره نوع پوشش است. در اینجا نیز از مجموع ۳۶۶۷ پاسخگو، با حذف داده‌های بدون پاسخ و نامرتب و انجام کیس وایز دایگنوز (Casewise Diagnose) و حذف داده‌های پرت، تعداد ۳۶۰۴ پاسخگو وارد تحلیل شدند. با توجه به نتایج آزمون اومنی‌بوس ($Sig=0/000$) مربوط به ارزیابی کل الگو، برازش الگو پذیرفتنی و در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۱ معنی‌دار است. همچنین نتایج مربوط به دو آماره لگاریتم درست‌نمایی و ضریب تعیین پرودو (شامل ضریب تعیین کاکس و نل Cox & Snell R Square و ضریب تعیین نیجل‌کرک Nagelkerke R Square) نشان می‌دهند مجموعه متغیرهای مستقل توانسته‌اند بین ۱۶/۴ تا ۲۲/۶ درصد از تغییرات متغیر وابسته (بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی) را تبیین کنند. با توجه به نتیجه حاصل از آزمون نکویی برازش هوسمر-لمشو (Hosmer and Lemeshow Test)، برازش میزان پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۵ معنی‌دار است؛ بدین معنی که الگوی پژوهش برازش لازم را دارد؛ به عبارت دیگر، متغیرهای مستقل قادر به پیش‌بینی نسبت بالایی از تغییرات متغیر وابسته (نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی) هستند. جالب توجه است که با افزوده شدن متغیرهای اجتماعی - فرهنگی در الگوی ۲، آزمون نکویی برازش هوسمر-لمشو نسبت به الگوی ۱، معنی‌دار شده است.

علاوه بر این، با توجه به نتایج جدول طبقه‌بندی، درصد درستی و نادرستی الگو در طبقه‌بندی افراد یا همان درصد پیش‌بینی‌های صحیح، ۷۰/۵ درصد است؛ این بدان معناست

که با اطمینان ۷۰/۵ درصد و با استفاده از مجموع ۱۱ متغیر مستقل در این پژوهش می‌توان تغییرات متغیر وابسته یعنی نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی را تبیین کرد. برای بررسی نقش هر متغیر مستقل در الگو و تأثیر آن بر متغیر وابسته باید به نتایج حاصل از آماره والد و سطح معنی‌داری آن و آماره $Exp(B)$ که به نسبت بخت‌ها معروف است، مراجعه شود. در صورت معنادار بودن آماره والد اگر میزان نسبت بخت‌ها کمتر از یک باشد متغیر مستقل بر متغیر وابسته اثر منفی و اگر بیشتر از یک باشد اثر مثبت دارد. بر این اساس یافته‌ها برای هر متغیر مستقل به قرار زیر است: متغیر جنسیت که در الگوی ۱ تأثیر معناداری بر متغیر وابسته نداشت، با ورود متغیرهای فرهنگی و اجتماعی تأثیر معنادار یافته است. نتایج جدول نشان می‌دهند بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی در مردان ۱/۲۸۶ برابر (حدود ۱/۳ برابر) زنان است و با تغییر از زن به مرد در متغیر جنسیت بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی ۲۸/۶ درصد افزایش می‌یابد. متغیر محل سکونت که در الگوی ۱ تأثیر معناداری بر متغیر وابسته نداشت، با ورود متغیرهای اجتماعی و فرهنگی، اثر معنادار خود را از دست داده است. در متغیر گروه سنی علاوه بر گروه سنی ۲۹-۲۰ ساله‌ها که در الگوی ۱ هم تأثیر معناداری بر متغیر وابسته نداشتند، با ورود متغیرهای فرهنگی - اجتماعی، گروه‌های سنی ۳۴-۳۰ و ۴۹-۴۵ سال نیز تأثیر معنادار خود را بر متغیر وابسته از دست می‌دهند. بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی در گروه‌های سنی ۳۹-۳۵ سال، ۴۴-۴۰ سال و ۵۰ سال و بالاتر به ترتیب ۱/۴، ۱/۵۳ و ۲/۰۲ برابر طبقه ۱۹-۱۵ سال است؛ به عبارت دیگر، با تغییر از طبقه مرجع (۱۹-۱۵ سال) به هر یک از این گروه‌های سنی بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی به ترتیب حدود ۴۰، ۵۳ و ۱۰۰ درصد افزایش یافته است (تأثیر مثبت). یافته‌ها نشان می‌دهند با ورود متغیرهای فرهنگی - اجتماعی تأثیر معنادار طبقات بر متغیر وابسته در مقایسه با الگوی ۱ کاهش یافته است. برای مثال در

طبقه ۵۰ سال و بالاتر این میزان از ۱۶۲ درصد افزایش به حدود ۱۰۰ درصد کاهش یافته است. همچنین مطابق این نتیجه، تنها سه شهرستان مطالعه‌شده پژوهش یعنی همدان، گنبد کاووس و اسفراین، تأثیر معنادار بر متغیر وابسته دارند. با ورود متغیرهای اجتماعی و فرهنگی شهرستان مطالعه‌شده محمودآباد که در الگوی ۱ تأثیر معناداری بر متغیر وابسته داشت، اثر معنادار خود را از دست داده و تأثیر طبقات شهرستان‌های گنبد کاووس و اسفراین بر متغیر وابسته افزایش یافته است. درباره متغیر سطح تحصیلات در طبقه سطح تحصیلات ابتدایی با ورود متغیرهای فرهنگی - اجتماعی به الگوی پژوهش، تأثیر معنادار آن بر متغیر وابسته از بین رفته است. یافته‌ها نشان می‌دهند بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی در طبقات راهنمایی، دبیرستان، کاردانی، کارشناسی و بالاتر به ترتیب حدود ۰/۴، ۰/۳۱، ۰/۳۱ و ۰/۳۳ طبقه بیسواد است. با تغییر از طبقه بیسواد به هر یک از طبقات ذکرشده، بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی به ترتیب ۶۰، ۶۹، ۶۹ و ۶۷ درصد کاهش می‌یابد.

علاوه بر این، متغیر دینداری تنها در دو طبقه یعنی دینداری در حد کم و خیلی کم تأثیر معناداری بر متغیر وابسته دارد. یافته‌ها نشان می‌دهند بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی بین پاسخگویانی که میزان دینداری خود را کم و خیلی کم گزارش کرده‌اند، به ترتیب ۰/۶۷۶ و ۰/۶۲۰ برابر پاسخگویانی است که میزان دینداری خود را خیلی زیاد (گروه

مرجع) گزارش کرده‌اند؛ به عبارت دیگر، با تغییر از دینداری خیلی زیاد به دینداری کم و خیلی کم، بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی به ترتیب ۳۲/۴ درصد و ۳۸ درصد کاهش می‌یابد. در متغیر نگرش به اشتغال زنان همه طبقات تأثیر معناداری بر متغیر وابسته دارند. داده‌ها نشان می‌دهند بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی در پاسخگویانی که نگرش آنان به اشتغال زنان موافق، مخالف و کاملاً مخالف است، به ترتیب در حدود ۱/۴۸، ۱/۹۷، و ۱/۶۶ برابر در پاسخگویانی است که با اشتغال زنان کاملاً موافق‌اند؛ به عبارت دیگر، بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی با تغییر از نگرش کاملاً موافق به موافق ۴۸ درصد، به مخالف ۹۷ درصد و به کاملاً مخالف ۶۶ درصد افزایش می‌یابد؛ بنابراین، بیشترین بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی به پاسخگویانی متعلق است که با اشتغال زنان کاملاً مخالف‌اند. بدین ترتیب، در جمع‌بندی نتایج تجزیه و تجزیه‌های الگوی ۲ پژوهش می‌توان گفت به جز محل سکونت، وضعیت تأهل و نگرش به الگوی مرد نان‌آور خانوار، سایر متغیرهای مستقل در تمام یا برخی طبقات تأثیر معناداری بر متغیر وابسته داشته‌اند؛ در عین حال، کمترین تأثیر متغیر مستقل بر متغیر وابسته به متغیر جنسیت با ۲۸/۶ درصد افزایش و متغیر نگرش مخالف به تصمیم‌گیری زنان درباره نوع پوشش با ۲۷ درصد افزایش در بخت نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی متعلق است.

جدول ۷- نتایج تحلیل‌های رگرسیون لجستیک چندمتغیره مرتبط با نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی

الگوی چندمتغیره ۲		الگوی چندمتغیره ۱		متغیرهای مستقل	
Exp(B)	Sig (wald)	Exp(B)	Sig (wald)		
-	-	-	-	مرد (گروه مرجع)	جنسیت
۱/۲۸۶	۰۰۳	۱/۱۳۷	۰۸۹	زن	
-	-	-	-	شهر (گروه مرجع)	محل سکونت
۱/۱۳۴	۱۲۸	۱/۲۲۵	۰۱۰	روستا	
-	۰۲۷	-	۰۰۰	۱۹-۱۵ (گروه مرجع)	گروه سنی
۱/۰۹۵	۵۹۳	۱/۲۴۱	۱۸۳	۲۴-۲۰	
۱/۲۲۵	۲۴۲	۱/۳۵۷	۰۶۶	۲۹-۲۵	
۱/۳۴۰	۱۰۷	۱/۵۶۰	۰۱۱	۳۴-۳۰	
۱/۳۹۱	۰۹۵	۱/۶۶۹	۰۰۷	۳۹-۳۵	
۱/۵۲۵	۰۴۱	۱/۹۰۵	۰۰۱	۴۴-۴۰	
۱/۳۵۳	۱۶۶	۱/۷۵۵	۰۰۷	۴۹-۴۵	
۲/۰۱۸	۰۰۱	۲/۶۱۹	۰۰۰	+۵۰	
-	۰۰۰	-	۰۰۰	بیسواد (گروه مرجع)	تحصیلات
۷۱۱	۱۴۱	۶۳۲	۰۳۹	ابتدایی	
۴۰۳	۰۰۰	۳۵۱	۰۰۰	راهنمایی	
۳۰۶	۰۰۰	۲۲۴	۰۰۰	دبیرستان	
۳۱۲	۰۰۰	۲۲۷	۰۰۰	فوق دیپلم	
۳۳۰	۰۰۰	۲۱۸	۰۰۰	لیسانس و بالاتر	
-	۶۱۶	-	۲۷۵	مجرد (گروه مرجع)	وضعیت تأهل
۱/۰۵۸	۶۳۸	۱/۱۴۶	۲۳۲	متاهل	
۷۷۳	۴۵۸	۷۴۹	۳۸۲	طلاق گرفته	
۱/۳۴۸	۳۴۴	۱/۴۶۹	۲۱۴	فوت همسر	
-	۰۶۹	-	-	خیلی زیاد (گروه مرجع)	دینداری
۷۹۸	۰۸۸			زیاد	
۶۷۶	۰۰۶			کم	
۶۲۰	۰۱۰			خیلی کم	
۸۱۴	۴۷۹			اصلاً	
۷۷۷	۱۵۸			نه مذهبی نه غیرمذهبی	
-	۴۰۹	-	-	کاملاً موافق (گروه مرجع)	الگوی مرد نان‌آور
۹۷۵	۸۱۶			موافق	خانوار
۸۴۴	۱۴۰			مخالف	
۹۴۷	۷۱۲			کاملاً مخالف	
-	۰۰۰	-	-	کاملاً موافق (گروه مرجع)	نگرش به اشتغال زنان
۱/۴۷۷	۰۰۰			موافق	
۱/۹۶۵	۰۰۰			مخالف	
۱/۶۶۲	۰۰۲			کاملاً مخالف	

الگوی چندمتغیره ۲		الگوی چندمتغیره ۱		متغیرهای مستقل	
Exp(B)	Sig (wald)	Exp(B)	Sig (wald)		
-	۰۰۰	-	-	پوشش چادر (گروه مرجع)	نوع پوشش زنان در اماکن عمومی
۶۷۰	۰۰۰			پوشش مقنعه	
۴۸۱	۰۰۰			پوشش روسری	
۲۵۱	۰۰۰			موافق نبودن	
-	۰۹۵	-	-	کاملاً موافق (گروه مرجع)	تصمیم‌گیری زنان درباره نوع پوشش
۱/۰۵۴	۵۹۵			موافق	
۱/۲۶۸	۰۵۲			مخالف	
۱/۳۷۸	۰۵۰			کاملاً مخالف	
-	۰۰۰	-	۰۰۰	همدان (گروه مرجع)	شهرستان‌های مطالعه‌شده
۳/۰۰۶	.000	۲/۵۸۹	۰۰۰	گنبدکاووس	
۱/۷۹۸	۰۰۰	۱/۵۷۸	۰۰۲	اسفراین	
۹۲۴	۶۷۱	۶۳۳	۰۰۸	محمودآباد	
۹۲۴	۶۷۱	۷۸۶	۱۷۲	خرم‌آباد	
۸۶۸	۵۱۱	۷۵۲	۱۵۱	بجنورد	
۹۸۰	۸۹۹	۹۴۸	۷۱۱	بایلسر	
۸۹۴	۷۶۱	۶۹۳	۰۱۸	اهواز	
۸۹۲	۷۳۶			مقدار ثابت	
	۳۶۰۴		۳۵۹۷	تعداد (N)	
Chi-square	Sig	Chi-square	Sig	Omnibus Tests of Model Coefficients	
۶۴۷/۹۵۵	۰۰۰	۴۵۲/۵۰۷	۰۰۰		
	۴۰۳۰/۶۷۴		4307.638	-2 Log likelihood	
	۲۲۶		۱۵۹	Nagelkerke R Square	
	۱۶۴		.116	Cox & Snell R Square	
Chi-square	Sig	Chi-square	Sig	Hosmer and Lemeshow Test	
۱۶/۷۸۰	۰/۰۳۲	۷/۰۴۵	۵۳۲		
	۷۰/۵		۶۹/۹	درصد کلی درستی طبقه‌بندی	

نتیجه

همه، این الگوی کلی به‌طور چشمگیری از متغیرهای تعیین‌کننده‌ای تأثیر می‌گیرد که می‌توان آنها را به سه گروه عمده زیر تقسیم‌بندی کرد: گروه اول، متغیرهای جمعیت‌شناختی مانند سن، جنس، وضعیت تأهل، محل سکونت و سطح تحصیلات است. تجزیه و تحلیل‌های پژوهش حاضر نشان داده‌اند افراد در سنین پایین‌تر کمتر از بزرگسالان، زنان کمتر از مردان، مجردان کمتر از متأهلان، شهرنشینان کمتر از روستاییان و افراد برخوردار از تحصیلات عالی کمتر از بیسوادان یا کم‌سوادان، نگرش مثبت به

پژوهش حاضر درباره برخی از مهم‌ترین الگوها و تعیین‌کننده‌های مرتبط با کلیشه‌های جنسیتی را بر پایه رویکردی اجتماعی مطالعه کرده است. برای بررسی کلیشه‌های جنسیتی از الگوی ترکیبی ماکینوس (2001) و تایلور (2003)، مبتنی بر گویه‌های هفت‌گانه کلیشه‌های جنسیتی استفاده شده است. به‌طور کلی، تجزیه و تحلیل‌های پژوهش حاضر نشان داده‌اند در حدود یک‌سوم افراد مطالعه‌شده نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند. با این

بیش از بزرگسالان، بین مجردان بیش از متأهلان، بین شهرنشینان بیش از روستاییان و بین افراد دارای تحصیلات عالی بیش از بیسوادان یا کم‌سوادان برجسته و غالب است. بدین ترتیب، یافته‌های این پژوهش را نیز می‌توان شواهد تجربی و پژوهشی جدیدی در تأیید نظریه‌هایی دانست که نشان داده‌اند پدیده‌هایی همچون نوگرایی (Good, 1963)، تغییرات اجتماعی (کیدنز، ۱۳۷۳)، فردگرایی و تغییرات بنیادین در نظام ارزش‌های جامعه (Inglehart, 1977) پیامدهایی را به همراه دارند که از آن با عنوان یک انقلاب اجتماعی به مراتب مهم‌تر یعنی «انقلاب در نقش‌های جنسیتی» (Davis, 1984; Cotter et al., 2001; Foroutan, 2019 b; Valentova, 2012) یاد شده است.

در پایان، هم از منظر سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای ارائه توصیه‌های کاربردی و سیاستی و هم برای جمع‌بندی نتایج این پژوهش، می‌توان از همان رویه و اصل جمعیت‌شناس برجسته و اقتصاددان معاصر، آلفرد سووی (۱۳۵۷) که برای اولین بار اصطلاح جهان سوم را وضع و مطرح کرد، استفاده کرد. وی برای تبیین رویه اصلی خود از یک مثال بسیار ساده اما پرمعنا بهره می‌گیرد: «درست است که گرفتن گاو از شاخ‌هایش خطرناک است، لیکن فراموش کردن اینکه گاو شاخ دارد، از آن هم خطرناک‌تر است»؛ سپس نتیجه می‌گیرد که «شناخت و بررسی مشکلات بهترین وسیله فائق‌آمدن بر آنهاست» (سووی، ۱۳۵۷: ۱۵۸). در سال‌های اخیر نیز جک گلدستون و همکاران (2012) در کتاب جمعیت‌شناسی سیاسی رویه کمابیش مشابهی مطرح کرده‌اند. او ابتدا این پرسش کلیدی را مطرح می‌کند که مطابق قانون جاذبه زمین حتی نمی‌توان یک سیب چندگرمی را در هوا نگه داشت؛ پس انسان چگونه توانست آسمان‌خراش‌ها و هواپیماهای غول‌پیکر بسازد که مدت‌های طولانی در فضا باقی می‌مانند؟ این موفقیت‌های انسان مدیون دو نکته اساسی است: اول آنکه انسان پذیرفت که گاو شاخ دارد؛ یعنی وجود یک واقعیت کتمان‌ناپذیری به نام قانون جاذبه را پذیرفت؛ سپس

کلیشه‌های جنسیتی دارند. گروه دوم، متغیرهای مرتبط با مؤلفه‌های مذهبی و دینداری است. در این بخش نیز نتایج نشان داده‌اند هرچه بر میزان دینداری افزوده می‌شود، نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی نیز شدت می‌گیرد؛ به طوری که تنها یک‌سوم افراد با دینداری در حد خیلی کم و اصلاً، نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی دارند؛ در حالی که این نسبت بین افراد با دینداری در سطح خیلی زیاد به ۵۰ درصد افزایش می‌یابد. در همین چارچوب، هرچه رنگ دینی قوی‌تر و شدیدتری نسبت به حجاب وجود داشته باشد، نگرش به کلیشه‌های جنسیتی نیز قوی‌تر و شدیدتر می‌شود. برای مثال، میزان نگرش مثبت به کلیشه‌های جنسیتی بین کسانی که حجاب کامل یعنی چادر را ترجیح می‌دهند، به طور چشمگیری بیش از میزان آن بین کسانی است که انواع ملایم‌تر حجاب مانند پوشش مقنعه یا روسری را ترجیح می‌دهند. گروه سوم نیز متغیرهای معطوف به نقش‌های جنسیتی است؛ به طوری که افرادی کلیشه‌های جنسیتی شدیدتر و قوی‌تر دارند که رویکرد مثبتی به الگوی سنتی موسوم به الگوی «مرد، نان‌آور خانوار» و محدودکردن حوزه فعالیت و مشارکت زنان به وظایف خانگی و نقش‌های جنسیتی داخل خانه دارند.

به طور خلاصه، الگوهای سه‌گانه ذکر شده ناظر بر وجه مشترکی بین آنهاست؛ به طوری که هرچه رویکرد نوگرایانه و لیبرالی و غیرسنتی برجسته‌تر و قوی‌تر می‌شود، تمایل به کلیشه‌های جنسیتی ضعیف‌تر و خفیف‌تر می‌شود. این الگوی نهایی را هم می‌توان در متغیرهای مربوط به گروه دوم و گروه سوم ذکر شده (یعنی مؤلفه‌های دینداری و متغیرهای نقش‌های جنسیتی) و هم در متغیرهای گروه اول یعنی متغیرهای جمعیت‌شناختی مشاهده کرد؛ بدین معنا که متغیرهایی همچون سن، جنس، محل سکونت، وضعیت تأهل و سطح تحصیلات نیز بدین شکل عناصر تعیین‌کننده کلیشه‌های جنسیتی محسوب می‌شوند که نگرش‌های نوگرایانه و لیبرالی و غیرسنتی به طور معمول و نه همیشه بین افراد سنین پایین‌تر

دانشگاه اصفهان، پژوهش زنان، د ۶، ش ۳، ص ۴۷-۷۸.

حسینی، ح. و دشتی، م. (۱۳۹۱). «بازنمایی کلیشه‌های جنسیتی در رسانه: مطالعه ادبیات داستانی آل احمد»، *مجله جهانی رسانه*، د ۷، ش ۲۷، ص ۱-۶۴.

ریاحی، م. (۱۳۸۶). «عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان پذیرش کلیشه‌های جنسیتی؛ مطالعه موردی: جوانان کارآموز در مراکز آموزشی فنی و حرفه‌ای استان مازندران»، *پژوهش زنان*، د ۵، ش ۱، ص ۱۰۹-۱۳۶.

زارع‌شاه‌آبادی، الف. و سلیمانی، ز. (۱۳۹۰). «تبیین دوگانگی تصورات قلبی جنسیتی از نظر دانشجویان دانشگاه یزد»، *فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی*، س ۱۱، ش ۴۱، ص ۳۶۹-۳۹۸.

سووی، آ. (۱۳۵۷). *مالتوس و دو مارکس*، ترجمه: ابراهیم صدقیانی، تهران: امیرکبیر.

صادقی‌فسایی، س. و کریمی، ش. (۱۳۸۴). «کلیشه‌های جنسیتی سریال‌های تلویزیونی ایرانی (سال ۱۳۸۳)»، *پژوهش زنان*، د ۳، ش ۳، ص ۵۹-۸۹.

فروتن، ی. (۱۳۷۹). «ملاحظات جمعیتی در فرهنگ عامه ایران»، *فصلنامه جمعیت*، د ۸، ش ۳۲-۳۱، ص ۴۶-۶۹.

فروتن، ی. (۱۳۸۷). «جامعه‌شناسی دین و جنسیت: بررسی نظری و تجربی با تأکید بر اشتغال زنان»، *مسائل اجتماعی ایران*، س ۱۶، ش ۶۳، ص ۱۰۷-۱۳۸.

فروتن، ی. (۱۳۹۰). «بازنمایی الگوهای اشتغال زنان در متون درسی ایران»، *زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)*، د ۹، ش ۲، ص ۳۹-۷۸.

فروتن، ی. (۱۳۹۴). «هژمونی مردانه جامعه‌پذیری در ایران»، *مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی*، د ۳، ش ۴، ص ۱۵۵-۱۳۳.

گیدنز، آ. (۱۳۷۳). *جامعه‌شناسی*، ترجمه: منوچهر صبوری،

برای غلبه بر آن تلاش کرد سازوکار و تاروپود این قانون و روابط آن با سایر قوانین مرتبط را هرچه بیشتر و دقیق‌تر کشف و شناسایی کند. ما هم می‌توانیم از همین رویه و منطق این دو دانشمند برجسته در زمینه کلیشه‌های جنسیتی سود ببریم؛ بدین معنا که ابتدا باید این واقعیت را بپذیریم که کلیشه‌های جنسیتی هنوز هم وجود دارند. برای مثال، نتایج این پژوهش نشان دادند حتی نسبت چشمگیری از تحصیلکردگان دانشگاهی (هرچند کمتر از بیسوادان و کم‌سوادان) نیز متمایل به کلیشه‌های جنسیتی‌اند؛ سپس باید تلاش کرد تا با مطالعات گسترده و مستمر، ابعاد و زوایای گوناگون این واقعیت را هرچه بیشتر و دقیق‌تر کشف و شناسایی کرد. برای مثال، نتایج این پژوهش نشان‌دهنده این الگوهای مهم‌اند که نسل‌های جوان‌تر استعداد بیشتری برای نپذیرفتن کلیشه‌های جنسیتی دارند، غلبه کلیشه‌های جنسیتی در نقاط روستایی حتی میان زنان روستانشین برجسته‌تر است و سواد و تحصیلات سبب تضعیف کلیشه‌های جنسیتی می‌شود؛ بنابراین، از منظر توصیه‌های سیاستی و کاربردی نیز می‌توان گفت یکی از راه‌های غلبه بر پدیده کلیشه‌های جنسیتی این است که سرمایه‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های آموزشی بیشتر و مناسب‌تر و سیاست‌گذاری‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی گسترده‌تری بین مردان و زنان به‌ویژه در نقاط روستایی و روی دختران جوان به‌منزله «موتور محرک تحولات نگرشی نقش‌های جنسیتی» (Valentova, 2012; Foroutan, 2019a) انجام شود. علاوه بر این، کشف و شناسایی هرچه بیشتر و دقیق‌تر ابعاد و زوایای گوناگون پدیده کلیشه‌های جنسیتی که همچنان مستلزم طیف فزاینده و متنوع پژوهش‌ها از جمله مطالعات کیفی در آینده خواهد بود.

منابع

جانعلیزاده چوب‌بستی، ح.؛ مقیمی، الف. و امینی، م. (۱۳۸۷). «تبیین جامعه‌شناختی جایگاه حرفه‌ای زنان دانشگاهی؛ مطالعه موردی: زنان هیئت‌علمی

- Educational Institution Matter?" *Journal of Beliefs & Values: Studies in Religion & Education*, 39 (2): 1-18.
- Fox, M. (1993) "Men Who Weep, Boys Who Dance: The Gender Agenda between the Lines in Children's Literature." *Language Arts*, 70: 84-88.
- Goldstone, J. A. Kaufmann, E. P. & Duffy Toft, M. (2012) *Political Demography: How Population Changes are Reshaping International Security and National Policies*. New York: Oxford University Press.
- Good, W. J. (1963) *World Revolution and Family Patterns*. New York: Free Press.
- Hakim, C. (1996) *Key Issues in Women's Work: Female Heterogeneity and the Polarisation of Women's Employment*. Atlantic Highlands, NJ: Athlone, London.
- Hun, D. & Wantobergen, R. (2014) "Invisible Religion in a Non-Believing Country: The Case of the Czech Republic." *Social Compass*, 56 (4): 581-597.
- Inglehart, R. (1977) *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Jacob, K. & Kalter, F. (2013) "Intergenerational Change in Religious Salience among Immigrant Families in Four European Countries." *International Migration*, 51 (3): 38-56.
- Lee, J. F. K. & Collins P. (2009) "Australian English-Language Textbooks: The Gender Issues." *Gender and Culture*, 21 (4): 353-370.
- Lindsey, L. L. (2015). *Gender Roles: A Sociological Perspective*. Boston, MA: Prentice Hall.
- Macionis, J. J. (2001) *Sociology, Upper Saddle River*. NJ: Prentice Hall.
- McDonald, P. (2002) "Gender Equity, Social Institutions and the Future of Fertility." *Journal of Population Research*, 17 (1): 1-16
- Mead, G. H. (1934) *Mind, Self and Society*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Narahara, M. (1998) *Gender Stereotypes in Children's Picture Books, East Lansing*. MI: National Center for Research on Teacher Learning.
- Pomerleau, A. Bolduc, D. Malcuit, G. & Cossette, L. (1990) "Pink or Blue: Environmental Gender Stereotypes in the First two Years of Life." *Sex Roles*, 22: 359-367.
- Richardson, L. (1977) *The Dynamics of Sex and Gender*. Boston: Houghton Mifflin.
- Riley, P. & McCarthy, B. (2003) "Feminist Demography." in: *Demography in the Age of the Postmodern*. Cambridge: Cambridge University Press, 99-119.
- Sugar, J. A. Anstee, J. L. K. Desrochers, S. & Jambor, E. E. (2002) "Gender Biases in تهران: نشر نی.
- معینی‌فر، ح. (۱۳۸۸). «بازنمایی کلیشه‌های جنسیتی در رسانه؛ مطالعه موردی: صفحه حوادث روزنامه همشهری»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، د ۲، ش ۷، ص ۱۹۷-۱۶۷.
- مقصودی، س. (۱۳۸۳). «بررسی نقش زنان در داستان‌های کودکان»، پژوهش زنان، د ۲، ش ۳، ص ۴۱-۵۶.
- واحدی، و. و سیدرضایی، ز. (۱۳۹۵). «تحلیل گفتمان انتقادی داستان‌های جلال آل‌احمد و سیمین دانشور»، فصلنامه پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی، ش ۲۵، ص ۲۲۳-۲۰۳.
- Alberj. H. & Jensen, B. (2007) *Women's Roles and Gender issues in Primary School Textbooks: Korea and Mexico*. Santiago: University of California.
- Bem, S. L. (1984) "Gender Schema Theory: A Cognitive Account of Sex Typing." *Psychological Review*, 88: 354-364.
- Carter, R. (2000) "Parental Involvement with Adolescents' Education: Do Daughters or Sons Get more Help?" *Adolescence*, 35 (137): 29-44.
- Cotter, D. A. Hermsen, J. M. & Vanneman, H. R. (2001) "Women's Work and Working Women: The Demand for Female Labor." *Gender and Society*, 15 (3): 429-445
- Davis, K. (1984) "Wives and Work: The Sex Role Revolution and Its Consequences." *Population and Development Review*, 10 (3): 397-417.
- Eagly, A. H. & Wood, W. (1999) "The Origins of Sex Differences in Human Behavior: Evolved Dispositions Verses Social Roles." *American Psychologist*, 54: 408-423.
- Evans, L. & Davis, K. (2000) "No Sissy Boy Here: A Content Analysis of the Representation of Masculinity in Elementary School Reading Textbooks." *Sex Roles*, 42 (3-4): 255-270.
- Foroutan, Y. (2012) "Gender Representation in School-Textbooks in Iran: The Place of Languages." *Current Sociology*, 60 (6): 771-787.
- Foroutan, Y. (2019a) "Cultural Analysis of Half-Century Demographic Swings of Iran: The Place of Popular Culture." *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 6 (1): 77-89.
- Foroutan, Y. (2019b) "Formation of Gender Identity in the Islamic Republic of Iran: Does

- Gerontological Education.” *Gerontology & Geriatrics Education*, 22 (4): 43-55.
- Sunderland, J. Rahim, F. A. Cowley, M. Leontzakou, C. & Shattuck, J (2001) “From bias 'in the Text' to 'Teacher Talk around the Text': An Exploration of Teacher Discourse and Gendered Foreign Language Textbook Text.” *Linguistics and Education*, 11: 251-286.
- Taylor, F. (2003) “Content Analysis and Gender Stereotypes in Children's Books.” *Teaching Sociology*, 31: 300-311.
- United Nations, New York, 23 April 2015: <http://www.un.org/sg/statements/index.asp?nid=8568>.
- Valentova, M. (2012) Gender Role Attitudes in Luxembourg Between 1999 and 2008, Working Paper No 2012-02, Luxembourg: CEPS/INSTEAD Working Papers.
- Whiteley, P. (1996) “The Gender Fairness of Integrated Science Textbooks Used in Jamaican High Schools.” *International Journal of Science Education*, 18 (8): 969-976.
- Whorf, B. L. (1956) “The Relation of Habitual thought and Behavior to Language.” in: *Language, Thought and Reality*. Edited by J. B. Carroll. Cambridge, MA: The Technology Press of MIT/New York. 134-159.
- World Economic Forum. (2018) The Global Gender Gap Report 2018. Geneva, Switzerland: The World Economic Forum (WEF).